

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI YAŞANAN KRİZLERİN
DIŞ TİCARETE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR
UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH YUMUŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim ARSLAN

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Krizlerin Dış Ticarete Etkileri: Ekonometrik
Bir Uygulama**

Fatih YUMUŞ

Tez Savunma Tarihi: 19.08.2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf AKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İbrahim ARSLAN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

_____

Doç. Dr. İbrahim ARSLAN

_____

Yrd. Doç. Dr. A.Yılmaz ATA

_____

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI YAŞANAN KRİZLERİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

YUMUŞ, Fatih
Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim ARSLAN
Ağustos 2011, 74 sayfa

Türkiye ekonomisi 1980’den itibaren küresel piyasalara eklemelenmeyi hedeflemiş ve bunu başarmayı teminen dışa açılma politikalarını benimsemiştir. Küreselleşmenin olumlu katkıları yanında olumsuz katkıları da vardır. Bunlardan birisi de uluslararası piyasalarda yaşanan ekonomik dengesizliklerin iç piyasaları hızlı bir şekilde etkilemesidir. Türkiye ekonomisi de dışa açılmasının sonucunda bu olumsuz sonuçlardan etkilenmiştir. Özellikle 2001 ve 2007 yıllarında gerçekleşen küresel durgunluk Türkiye’yi de olumsuz etkilemiş ve 2001 ve 2008-2009 ekonomik krizleri küresel piyasalardaki dengesizliğin yansıması olarak yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinde, 1980, 1994 ve 2001 krizlerinde devalüasyon gerçekleştirilmiştir. 2008-2009 krizinde ise uluslararası piyasadaki durgunluk dış ticareti ve reel sektörü olumsuz etkilemiştir.

Bu çalışmada kriz kavramı, nedenleri ve Türkiye’de 1980 sonrasında yaşanan iktisadi krizlerin dış ticarete etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca döviz kurlarının dış ticarete etkisinin olup olmadığı VAR modeli kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda döviz kurlarıyla dış ticaret arasında kuvvetli bir bağı olmadığı görülmüştür. Ancak ihracat ve ithalat arasında korelasyon tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İktisadi kriz, Dış ticaret, Türkiye ekonomisi

ABSTRACT**THE EFFECTS OF POST-1980 CRISES ON TURKEY'S FOREIGN TRADE:
AN ECONOMETRIC APPLICATION**

YUMUŞ, Fatih

Master of Science Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

August 2011, 74 pages

Turkish economy has been directed toward engaging with global markets and, to ensure this goal, international expansion policies have been adopted since 1980s. Globalization has negative consequences as well as the positive ones, one of which is that instabilities of the global financial markets swiftly spread to local markets. Turkey's economy, too, got its share from the negative side of the globalization after opening up to the global economy. Global stagnation, particularly in 2001 and 2007, had a negative impact on Turkey to the extent that the economic crises of 2001 and 2008-2009 in Turkey was reflection of the fluctuations in the global markets. Turkish economy experienced currency devaluations during the economic crises of 1980, 1994 and 2001, and the stagnation in the international markets seriously affected Turkish foreign trade and the real sector as well during 2008-2009 crisis.

This thesis examines the phenomenon of economic crisis and its causes, the post-1980 crises that occurred in Turkey and the effects of the crises on foreign trade. In addition, whether foreign exchange rates impact on foreign trade was questioned using VAR model in the thesis. This analysis showed that there does not exist a strong relation between exchange rates and foreign trade while there is a correlation between export and import.

Keywords: Economic Crisis, Foreign trade, Turkish economy

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar, GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ	v
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ.....	1
EKONOMİK KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ	3
2.1. EKONOMİK KRİZ VE MAHİYETİ.....	3
2.2. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ.....	4
2.3. EKONOMİK KRİZLERİN TEMEL DİNAMİKLERİ	5
2.3.1 Fiyat İstikrarı.....	5
2.3.2. Ödemeler Dengesi.....	7
2.3.3. Gelir Dağılımı.....	10
2.3.4. Borçlanma	10
2.3.5. Makroekonomik Denge.....	11
2.3.6. Dış Ticaret.....	12
2.4. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLERİ	13
2.4.1. Reel Sektör Krizleri	13
2.4.2. Finansal Krizler	14
2.5. EKONOMİK KRİZ MODELLERİ.....	15
2.5.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	15
2.5.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	16
2.5.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	17
2.6. EKONOMİK KRİZLERİN ETKİLERİ	19
EKONOMİK KRİZLER (1980 - 2010)	21
3.1. 1980 EKONOMİK KRİZİ.....	21
3.1.1. 1980 Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Kriz Dönemi	21
3.1.2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Uygulama Dönemi.....	23
3.1.3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Etkileri	24
3.1.3.1. Genel etkileri.....	25
3.1.3.2. Dış ticaret üzerindeki etkileri.....	26
3.2. 5 NİSAN 1994 KARARLARI	28
3.2.1. 5 Nisan 1994 Kararlarının Nedenleri ve Kriz Dönemi	28
3.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları ve Uygulama Dönemi.....	30

3.2.3.	5 Nisan 1994 Kararlarının Etkileri.....	32
3.2.3.1.	Genel etkileri.....	32
3.2.3.2.	Dış ticaret üzerindeki etkileri.....	34
3.3.	KASIM 2000 ve ŞUBAT 2001 FİNANSAL KRİZLERİ	35
3.3.1.	Kasım 2000 Finansal Krizinin Nedenleri.....	35
3.3.2.	2000 Yılı Enflasyonla Mücadele İstikrar Programı ve Uygulama Dönemi	36
3.3.3.	Şubat 2001 Krizi: Öncesi ve Kriz Dönemi	39
3.3.4.	Şubat 2001 Krizi Sonrası ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	40
3.3.5.	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Etkileri.....	42
3.3.5.1.	Genel etkileri.....	43
3.3.5.2.	Dış ticaret üzerindeki etkileri.....	47
3.4.	2008 – 2009 GLOBAL FİNANSAL KRİZ.....	48
3.4.1.	Global Finansal Krizin Nedenleri	48
3.4.2.	Global Finansal Krizin Türkiye'ye Sirayeti ve Kriz Dönemi	50
3.4.3.	2008 – 2009 Krizine Yönelik Tedbirler	53
3.4.4.	2008-2009 Krizi'ne Yönelik Tedbirlerin Etkileri	55
3.4.4.1.	Genel etkileri.....	55
3.4.4.2.	Dış ticaret üzerindeki etkileri.....	56
	EKONOMETRİK ANALİZ.....	58
4.1.	İKTİSADİ ANALİZ	58
4.1.1.	Döviz Kuru.....	59
4.1.2.	İhracat	60
4.1.3.	İthalat	61
4.1.4.	Döviz Kuru- İhracat-İthalat İlişkisi.....	61
4.2.	EKONOMETRİK YÖNTEM VE ANALİZ	62
4.2.1.	Birim Kök Testi.....	62
4.2.2.	Regresyon Analizi.....	63
4.2.3.	Korelasyon Analizi	66
4.2.4.	Granger Nedensellik Testi	67
	SONUÇ	69
5.1.	SONUÇ VE ÖNERİLER	69
	KAYNAKLAR	71
	ÖZGEÇMİŞ	1

TABLolar, GRAFİKLER VE ŞEKİLLİSTESİ

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. Ödemeler Dengesi.....	8
Tablo 3.1. Üretim Yöntemiyle GSMH (1978-1983).....	25
Tablo 3.2. Temel Ekonomik Göstergeler (1979 – 1981, %).....	26
Tablo 3.3. Dış Ticaret (1979 – 1988, \$).....	27
Tablo 3.4. Borç Stoku (1987 – 1994).....	29
Tablo 3.5. Performans Kriterleri ve Gerçekleşmeler	32
Tablo 3.6. Gelir-Gider Dengesi (1993 – 1996, Bin TL)	33
Tablo 3.7. Dış Ticaret (1993 – 1996).....	34
Tablo 3.8. Dış Ticaret (1997 – 2000).....	35
Tablo 3.9. Konsolide Bütçe Finansmanı (1996 – 1999, Bin TL).....	36
Tablo 3.10. Tüketici Kredileri (1999 Aralık – 2000 Eylül)	38
Tablo 3.11. GSMH Değişim Oranları (1999 – 2005)	44
Tablo 3.12. Konsolide Bütçe Dengesi (1999 – 2005).....	46
Tablo 3.13. Özel Bankaların Döviz Pozisyonu (2000 - 2003).....	47
Tablo 3.14. Dış Ticaret (1999 – 2005).....	47
Tablo 3.15. GSMH Değişimleri (2003 – 2010)	51
Tablo 3.16. Dış Ticaret (2006 – 2010).....	57
Tablo 4.1. Dickey Fuller Birim Kök Analizi Sonuçları	63
Tablo 4.2. Regresyon Analizi Sonuçları	64
Tablo 4.3. Korelasyon Analizi Sonuçları.....	67
Tablo 4.3. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları	67

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Ödemeler Dengesinde Denge, Dış Açık ve Dış Fazla Durumu	9
Grafik 2. Makroekonomik Denge	12
Grafik 3. Enflasyon (1999 – 2004)	45
Grafik 4. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (2007 Ocak– 2011 Mart).....	52
Grafik 5. Enflasyon (2006 - 2010)	56
Grafik 6. Döviz Kuru Değişim Oranları (1981 - 2010)	59
Grafik 7. İhracat Değişim Oranları (1981 - 2010)	60
Grafik 8. İthalat Değişim Oranları (1981 - 2010)	61
Grafik 9. Döviz Kuru-İthalat-İhracat Değişim Oranları (1981 - 2010)	62

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Döviz Kurundaki Değişime İhracat ve İthalatın Tepkisi	62
--	----

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülke
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonu
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DİR	: Dahilde İşleme Rejimi
DÇM	: Dövizde Çevrilebilir Mevduat
WB	: Dünya Bankası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	: Gelişmiş Ülke
HM	: Hazine Müsteşarlığı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NBER	: Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

Türkiye’de 1980 yılından itibaren dışa açılma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Dışa açılım ve yabancı para girişini artırmak amaçlarıyla ihracatın artırılması, dışa bağımlılığın azaltılması ve dış açığın düşürülmesi amaçlarıyla da ithalatın azaltılması dış ticarete stratejik hedeflerdir.

Ekonomik krizler özellikle yükselen piyasalarda(ve geçiş ekonomilerinde) ekonomi açısından yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, 1994’te Meksika’yı ve 1997’de Doğu Asya ülkelerini vuran krizler GSMH’de %10’lara varan düşüşlere neden olmuştur. 1998 Rusya ve 1999 Ekvator krizleride reel çıktıda benzer etkiler doğurmuştur. Bu krizler sadece yoksullaşmaya değil aynı zamanda siyasi istikrarsızlığa da sebebiyet vermiştir (Mishkin, 2001:1).

Ekonomik krizler, bahsedilen reel çıktı ve GSMH’yi olumsuz etkilediği kadar dış ticareti de etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın temel kısımlarında görüleceği üzere, kriz dönemlerinde, özellikle devalüasyon uygulamaları ithalatı kısabilmek için bir araç olarak kullanılmıştır.

Teoride dış ticareti etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunlara örnek olarak; üretim, fiyat politikası, hammaddeye yakınlık, lojistik, gümrük vergileri, talep, konjonktür vd. sayılabilir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde bu etkenlerde oluşan olumsuzlukların, dış ticareti nasıl etkileyeceği piyasa ve ekonomi aktörlerince en çok merak edilen hususlardan birisidir. Bu çalışmanın temel çıkış noktası da kriz dönemlerinin genelde ekonomimizi ve özelde de dış ticaretimizi nasıl etkilediğidir.

Çalışmanın birinci bölümünde bu çalışmanın gerekliliği ve genel planı hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ekonomik kriz kavramı üzerinde durularak, ekonomik krizlerin nedenleri, dinamikleri, çeşitleri ve etkileri incelenmiştir. Ekonomik kriz kavramı anlaşılmaya çalışıldıktan sonra üçüncü bölümde Türkiye’de yaşanan krizler ele alınmıştır. Bu bölümde 1980, 1994, 2001 ve 2008 krizleri üzerinde durulmuş ve bu krizler öncesi dönemler, söz konusu krizlerin nedenleri, kriz döneminde yaşananlar, uygulanan tedbirler ve nihayet etkileri ve sonuçları alt bölümler bazında ayrıntılı irdelenmiştir. İncelenen bu krizlerin etkileri, sırasıyla genel etkileri ve dış ticarete etkileri olarak sınıflandırılmıştır. Bunun sebebi çalışmanın daha çok krizlerin dış ticarete etkilerine odaklanmasını sağlamaktır. Bu krizler incelenirken konunun Türkiye özelinde irdelenmesi sebebiyle daha çok yerli kaynaklardan faydalanılmıştır. İstatistiki veriler ise yoğunlukla TÜİK, HM, TCMB ve WB kaynaklarından derlenmiştir.

Dördüncü bölüm ekonometrik uygulamaya ayrılmıştır. Bu bölümde döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında bir ilişkinin olabirliği VAR analizi ve Granger Nedensellik Analizi kullanılarak araştırılmıştır. Bu çerçevede 1981-2010 yılları arası verileri kullanarak uygulama gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise çalışma neticesinde oluşan fikirler ve konuya dair öneriler yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. EKONOMİK KRİZ VE MAHİYETİ

Türk Dil Kurumu “kriz” sözcüğünü “bunalım” sözcüğü ile eş anlamlı olarak kabul etmekte ve “doğal bir süreçte birdenbire oluşan aykırılık, bunluk, buhran” olarak açıklamaktadır. Yunanca “krisis” kelimesinden türeyen kriz, günlük dilde, zor seçim, bunalım, buhran karşılığı olarak kullanılmakta; farklı kullanım alanlarında, dengesiz, olumsuz ve istenmeyen duruma geçişi ifade etmektedir (Bayraktutan, 2006:25).

“Ekonomik kriz” kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

Kibritçioğluekonomik krizi, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak kabul etmiştir (Kibritçioğlu, 2001:1).

Aktan ve Şen ise ekonomik krizi, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması olarak tanımlanmıştır (Aktan ve Şen, 2002:3).

Ekonomik kriz kavramıyla birlikte kullanıldığı görülen bir kavram ise ‘ekonomik balon ya da ekonomik şişkinlik’ tir (Garber, 2000). Bu kavram fiyat dalgalanmaları veya likiditenin sürdürülemez yapıda olması durumunu ifade

etmektedir (Kindleberger ve Aliber, 2005:1). Bu durumun bir ekonomide ie patlaması ise ekonomik krizi ortaya çıkarır.

“Ekonomik Kriz” kavramı yukarıda belirtilen kavram açıklamalarından hareketle; spesifik piyasaların veya piyasaların normal olarak nitelendirilebilecek seyrinde, piyasa dengesini bozacak ölçüde dalgalanması ya da bozulması olarak düşünölebilir. Bu bağlamda ekonomik krizin kaynağının ne olduğu önemli değildir. Kökeni finansal, ekonomik, politik, askeri, siyasi, uluslararası gelişmeler gibi dinamikler olsa da, sonuç olarak yüksek gelir ve/veya sermaye kayıplarının ortaya çıkması ekonomik kriz olgusunu karşılamaktadır.

2.2. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ

Tarih boyunca ekonomik krizler farklı nedenlerden ortaya çıkmıştır. Bu nedenler üretim; faiz oranları, banka kredilerindeki genişlemeler, ipotekli konut kredileri gibi ekonomi ve finans dünyasındaki döngüsel değişimler; aşırı istihdam, yüksek işsizlik gibi istihdam kaynaklı nedenler; siyasi müdahaleler; ani fiyat değişiklikleri, hiper-enflasyon, fiyatlama destekleri gibi fiyat istikrarsızlığı kaynaklı nedenler; vergi politikası; global ekonomi içerisinde ağırlığı olan ölkelerde yaşanan krizlerin yansıması, likidite sıkıntısı vb. olarak sayılabilir.

Ekonomik krizlerin nedenleri hususunda bir sınıflandırma organizasyon içi ve organizasyon dışı olarak yapılmıştır. Organizasyon içi nedenler likidite sıkıntısı, etkin olmayan mali yönetim, organizasyon yapısı ve etkin olmayan liderlik olarak; organizasyon dışı nedenler ise ekolojik değişim ve doğal afetler, teknolojik değişim, ekonomik değişim ve siyasal değişim olarak sayılmıştır (Aktan ve Şen, 1999:42).

Tarih boyunca yaşanan krizlere baktığımızda; sayılan sebeplere ek olarak, yatırımcıların herhangi bir ekonomi hakkındaki iyimser düşüncelerinin azalmasının krize sebebiyet verebileceği görölmektedir (Kindleberger, 2005:25). Enflasyon temel sebebine dayanan 1929 Büyük Buharında da, yatırımcıların tatillerini bırakıp geri dönerek Wall Street Borsasındaki yatırımlarını geri çektiği görölmüştür (Rothbard, 2000). Doğu Asya krizinde ise 102 milyar dolarlık yüklü para çıkışının ve devamında para çıkışının devam etmesinin önemli bir etken olduğu görölmektedir (Khor, 1998:3). Sugisaki Asya krizini makroekonomik dengesizliklere yani yapısal

nedenlere bağlamaktadır (Sugisaki, 1999:1).Diğer taraftan, Corbett ve Vines Asya krizinin tam bir yıkım olmasının gerekçesini borç krizi ile birlikte döviz krizinin de gerçekleşmesi olarak açıklamaktadırlar (Corbett ve Vines, 1999: 174).Arjantin'de dış borç ödemelerinin sürdürülemez hale gelmesi krizin nedeni olarak görülmüştür (Agroli ve Koy, 2002:19). 1998 Rusya krizi ise Asya krizinin sirayeti ve borç stoğundaki sürdürülebilirliğin sağlanamaması nedenlerine dayandırılmakla birlikte, yatırımcıların davranışlarının da krizin ortaya çıkmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır (White, 2000:5-8). 1954'te dünya tarım ürünleri fiyatındaki değişimler, 1974'te petrol fiyatlarındaki aşırı değişimler de krizlerin nedenlerine örnek gösterilebilir.

Görüldüğü üzere krizlerin nedenleri çeşitli olmakla birlikte sonuç olarak bu unsurların ekonomik dengeyi sarsması krizi ortaya çıkarmaktadır.

2.3. EKONOMİK KRİZLERİN TEMEL DİNAMİKLERİ

Ekonomik krizlere neden olabilecek parametreler; fiyat istikrarı, ödemeler dengesi, gelir dağılımı, borçlanma, piyasa dengesi ve dış ticaret olarak sıralanabilir. Bu alt bölümde bu dinamiklerin kriz durumu ortaya çıkarmasındaki ilintiler ele alınacaktır.

2.3.1 Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarının sağlanması bir anlamda paranın yurtiçi değerinin korunmasıyla iç içedir denilebilir. Genel olarak piyasa aktörlerinin tasarruf, yatırım ve tüketim kararlarını etkilemeyecek büyüklükte bir enflasyon oranı ve bu oranın sürdürülebilmesi 'fiyat istikrarı' kavramını karşılamaktadır. Bu açıklamadan hareketle fiyat istikrarının iki unsurunun olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi düşük enflasyon oranı, ikincisi ise düşük enflasyon oranının sürdürülebilirliğidir (www.tcmb.gov.tr).

AGÜ ekonomileri dışındaki ekonomilerde %1-2 civarında bir enflasyon oranı istikrarlı ve normal kabul edilmektedir. AGÜ'lerde bu oran daha yüksek olabilmektedir ve normal karşılanmaktadır. Yüksek enflasyon oranı piyasa aktörlerinin ekonomik kararlarını etkilemektedir. Diğer taraftan yüksek oranlı

enflasyon ekonomideki belirsizliğin de göstergesi sayılabilir. Bir ekonomide enflasyon oranı ne kadar yüksekse, piyasanın geleceği konusundaki belirsizlik de o kadar yüksektir.

Fiyat istikrarının sağlanamaması ülke ekonomisinde belirsizliğe yol açmaktadır. Bu durum; üretimin artmamasına, yeni yatırımların yapılmamasına, gelir dağılımının bozulmasına, dış ticarete dengesizliğe, reel faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Enflasyonist ortam diye tabir edilen yüksek enflasyonun hakim olduğu bir ekonomide, yatırım yapmak isteyenler ekonominin geleceği konusundaki belirsizlikler nedeniyle ya yatırım yapmaktan vazgeçerler ya da risk primi talep ederler. Birinci durumda ekonomik büyümenin gerçekleşmesi sağlanamaz, ikinci durumda ise reel faiz oranını yükseltici etki ortaya çıkar. Dolayısıyla yüksek enflasyon büyümenin önündeki başlıca engellerden biridir (Serdengeçti, 2002). Bu olumsuzlukların engellenmesine yönelik tedbirler ise TCMB tarafından alınmaktadır.

Fiyat istikrarını sağlaması gereken kurum Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıdır. Kurumun kanununun 25.04.2001 tarih ve 4651 sayılı Kanun ile değiştirilen şeklinde 'Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydı ile Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.' ibaresi bulunmaktadır (www.tcmb.gov.tr).

Fiyat istikrarına yönelik model aşağıdaki gibi yapılabilir. Fiyatlar genel düzeyi ile ekonomideki üretimi ilişkilendirerek ve paranın dolaşım hızını sabit kabul ederek, para stoku ile enflasyon arasındaki ilişkiye dair şu formül ortaya çıkmaktadır:

$$M*V=P*Y$$

Bu formülde para stoku (M), paranın dolaşım hızı (V), fiyatlar genel düzeyi (P) ve toplam üretim (Y) olarak sembolize edilmiştir. Bu eşitliğe göre, üretim artmadan para stokunda meydana gelen bir artış fiyatlar genel düzeyini yükseltecektir. Bu enflasyona neden olmaktadır. Diğer taraftan toplam üretimde meydana gelecek muhtemel bir düşüş de fiyatlar genel düzeyini arttıracığından yine enflasyonist etki yaratacaktır.

2.3.2. Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, bir ülkede yerleşik kişilerin dünyanın geri kalan kısmıyla yaptıkları işlemlerin kayıdır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 150).

Ödemeler dengesi bir nevi bilançodur ve ana bölümleri cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan ve rezerv varlıklardır.

Ödemeler dengesi tablosunda ‘Alacak (+)’ kayıtlar; cari işlemlerde reel kaynak ihracını ve sermaye işlemlerinde yükümlülük artışını veya varlık azalışını göstermekteyken, ‘Borç (-)’ kayıtlar; cari işlemlerde reel kaynak ithalini ve sermaye işlemlerinde yükümlülük azalışını veya varlık artışını göstermektedir. Tablo 2.1’de görülen ödemeler dengesinin bölümlerinden I.Bölümü ‘Cari İşlemler Hesabı’ oluşturmaktadır. Cari işlemler hesabı; mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı ile mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı sayılan tüm teslimleri; doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen gelir ve ödenen tutarları ve tek yanlı transferleri göstermektedir. Ülkeye mal, hizmet ya da para girişi gerçekleşmişse ve bu girişler karşısında kaynak transferi yapılmamışsa bu transferler *tek yanlı transferler* kaleminde gösterilir. Ödemeler dengesinin II.Bölümünde ‘Sermaye Hesabı’ bulunmaktadır. Bu hesap altında; sermaye transferleri, üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar, özel ve kamu kuruluşları tarafından yapılan kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımları incelenmektedir. Bunlar; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler ve diğer yatırımlardır. III. Bölümde ‘İstatistik Farklar’ yer almaktadır. Muhasebede denklik ve eşitlik ilkeleri gereğince bu bilançonun da aktif ve pasif eşitliğini sağlaması gerekmektedir. Ancak, uygulamada bu teorik sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıklar yaratmakta; sonuç itibariyle oluşan farklar ise bu hesap altında ‘kalıntı’ şeklinde yansıtılmaktadır. IV. Bölümde ‘Resmi Rezervler Hesabı’ yer almaktadır. Bu hesap altında; ülkede tutulan parasal altın rezervleri, IMF tarafından yaratılan ve kotaları çerçevesinde üye ülkelere rezerv sağlamak amacıyla tahsis edilen özel çekme hakları (SDR) ve IMF nezdindeki rezerv pozisyonu, parasal yetkilinin elinde tuttuğu kullanılabilir yabancı para, menkul kıymet, vb. ödeme araçları olan döviz rezervleri ve diğer alacak hakları takip edilmektedir.

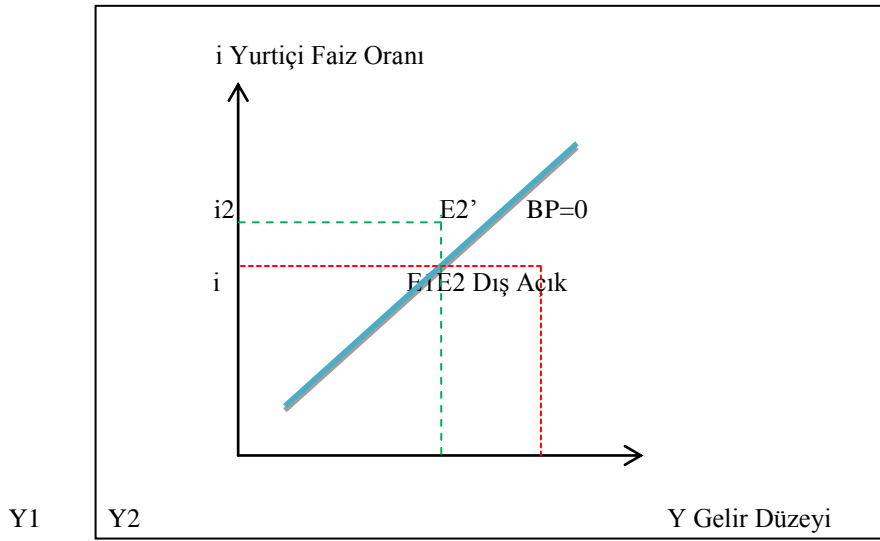
Tablo 2.1. Ödemeler Dengesi

<i>Çizgi-üstü işlemleri</i>	Alacak	Borç
<i>I. CARİ İŞLEMLER HESABI</i>		
<i>A. Mal İhracatı ve İthalatı</i>	(+)	(-)
<i>DIŞ TİCARET BİLANÇOSU</i>	(+)	(-)
<i>B. Hizmetler İhracatı ve İthalatı</i>	(+)	(-)
<i>C. Yatırım Gelir ve Giderleri</i>	(+)	(-)
<i>D. Tek-Yanlı Transferler</i>	(+)	(-)
<i>Cari İşlemler Bilançosu</i>	(+)	(-)
<i>II. SERMAYE HESABI</i>		
<i>A. Uzun-Sürelili Sermaye</i>	(+)	(-)
<i>Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları</i>	(+)	(-)
<i>Yurtdışında</i>		(-)
<i>Yurtiçinde</i>	(+)	
<i>Özel Portfolyo Yatırımları</i>	(+)	(-)
<i>Varlıklar</i>	(+)	(-)
<i>Yükümlülükler</i>	(+)	(-)
<i>Resmi Sermaye İşlemleri</i>	(+)	(-)
<i>B. Kısa Sürelili Sermaye (Denkleştirici Olmayan)</i>	(+)	(-)
<i>III. İSTATİSTİK FARKLAR (Net Hata ve Noksan)</i>		
<i>GENEL ÖDEMELER BİLANÇOSU</i>		
<i>Çizgi Altı İşlemleri</i>		
<i>IV. RESMİ REZERVLER HESABI</i>	(+)	(-)
<i>1. Kısa Sürelili Varlıklar</i>	(+)	(-)
<i>2. Döviz</i>	(+)	(-)
<i>3. Parasal Altın</i>	(+)	(-)
<i>4. SDR ve IMF Rezerv Pozisyonu</i>	(+)	(-)

Kaynak: Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.322

Grafik 1. Ödemeler Dengesinde Denge, Dış Açık ve Dış Fazla Durumu

Grafik 1'de görüleceği üzere; yurtiçi gelir düzeyi arttığında ithalat artacağından, i düzeyindeki faiz oranı sabit kalırsa dış açık oluşacaktır. Böyle bir durumda net ihracat azalacağından sermaye hesabında artış gerçekleşmelidir. Yurtiçi faiz oranı yükselirse sermaye hesabında artış oluşabilir. Böylelikle dış açık durumundan yeniden dengeye ulaşılabilir. Dengeyken yurtiçi faiz oranında artış yaşanırsa net ihracat artışı gerçekleşir, böyle bir durumda ise gelir düzeyi sabitken dış fazla durumuna ulaşılabilir.

Ekonomi kapalı bir ekonomi olsaydı, dış ticaret olmayacağından elde edilen toplam gelir tüketim ve yatırıma yönlendirirdi. Formül ile şu şekilde gösterilmektedir:

$$Y=Y_d=C+I+G$$

Bu formülde geçen semboller sırasıyla GSMH, GSYİH, toplam tüketim, toplam yatırımlar ve kamu harcamalarını ifade etmektedir. Açık bir ekonomide bu formüle net dış alem faktör gelirlerini (NFI), dış satımları (X) ve dış alımları (M) eklemek gerekecektir. O halde formül şu şekilde oluşacaktır:

$$Y_d+NFI=Y=C+I+G+(X-M)+NFI$$

Görüldüğü üzere ihracat miktarının ithalat miktarından fazla olması GSMH'yi artırırken, tam tersi durumda GSMH düşecektir. $X-M$, yani dış açık arttıkça GSMH düşecek, bu da yatırımın veya tüketimin ya da tasarrufun düşmesine yol açacaktır.

2.3.3. Gelir Dağılımı

Bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere faiz, kira, kar payı, maaş ve ücret gibi dağılım araçları ile paylaştırılmasını veya aynı anlama gelmek üzere bölüşümünü ifade eden kavram gelir dağılımıdır (Işığışık, 1998:1).

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin boyutunun yüksek olması ülke ekonomisinde ciddi bir sorun teşkil etmektedir ve krizlere yol açma potansiyeline sahiptir. Gelir dağılımını ölçmek için *Gini Katsayısı*, *Lorenz Eğrisi* gibi ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerle ortaya çıkan değerler gelir dağılımında eşitliği sağlamaya yardımcı olmasa da, adaletsizliğin boyutunu ortaya koymaktadır (Gastwirth, 1972: 306). Bu ölçüte göre katsayı 0'a yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliğe doğru, 1'e yaklaştıkça ise gelir dağılımında eşitsizliğe doğru yol alınmaktadır. Gini katsayısının 1'e yakın olması ülke ekonomisinde ciddi sorunlar olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda ciddi sorunların oluşabileceği sinyallerini de vermektedir. Gelir dağılımında eşitsizlik büyümenin önündeki ciddi engellerden bir tanesidir.

Gelir dağılımını etkileyen etmenler; tekelleşme, teşvikler, bölgesel farklılıklar, faiz oranları, enflasyon oranı, döviz kuru rejimi, vb. olarak sıralanabilir. Diğer taraftan gelir dağılımının eşitsizliği ile demokrasi düzeyinin ters orantılı olduğu bilinmektedir. Bir ekonomide demokratikleşme ne kadar yüksekse gelir dağılımı o kadar adaletlidir.

2.3.4. Borçlanma

Bütçe açığını gidermenin yollarından bir tanesi olan borçlanma, ekonomilerde kritik bir öneme sahiptir. Bütçe açığının ne kadarının borçlanma ile telafi edileceği; iç borçlanma ya da dış borçlanma yoluna mı gidileceği sorularının cevabı ülke ekonomisinin geleceği açısından belirleyicidir.

Borçlanmanın olumlu ve olumsuz sayılabilecek çeşitli etkileri vardır. Borçlanma bu yönüyle maliye politikası araçlarından biri sayılmaktadır. Enflasyonist baskının olduğu dönemlerde iç borçlanmaya gidilmesi piyasada daraltıcı etki gerçekleştireceğinden bu baskıyı azaltabilir ya da yok edebilir. Ancak bu

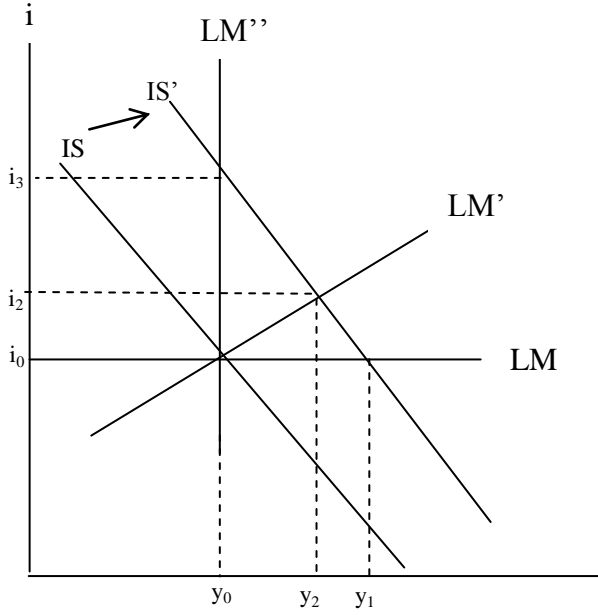
borçlanmanın geri ödenmesi döneminde tam tersine genişletici etki kaçınılmazdır. Bu sebepten DİBS'lerin ya da tahvillerin vadesinin belirlenmesi kritik öneme sahiptir. Diğer taraftan dış borçlanma ise GSMH'de bir artış sağlayacaktır. Yine ödeme döneminde tam tersi bir etkisi de kaçınılmazdır.

Bu noktada önemli olan, ekonomideki en küçük aktörlerin bile dikkat etmesi gereken, nakit akışı ve gelir – borç arasındaki dengeyi koruyabilmektir. Maastricht Kriterlerine göre ülke ekonomisinde kamu borçları GSYH'nin %60'ını aşmamalıdır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:205). Bu oran normal sayılmaktadır. Bunun üzerindeki borçlanma durumunda ekonominin sağlıklı olmadığı ve tehditlere karşı açık olduğu kabul edilebilir.

2.3.5. Makroekonomik Denge

Bir ekonomide makroekonomik denge, mal ve hizmetler talebi (IS) ile para (LM) dengesinin; faiz oranı ve ulusal gelire karşı durumudur. Piyasa dengesi toplam gelir (Y) ile toplam talep (AD) dengelendiği zaman sağlanır.(AD); tüketim (C), yatırım (I) ve kamu harcamalarını (G) ifade eder. Dolayısıyla kapalı bir ekonomi için denge $Y=C+I+G=AD$ şeklinde gösterilebilir. Faiz oranı para arzı ve talebine göre belirlendiği noktada bu model para piyasasıyla ilişkilendirilir. Toplam gelirden oluşan bir artış para miktarında bir düzeltmeye neden olur. Para miktarında düzeltme takdirde de denge faiz oranı yükselir. Diğer taraftan gelir düzeyindeki düşüş, para talebinde ve nihayet denge faiz oranında da bir düşüşe sebep olur. Para miktarı parasal otoriteler tarafından talebe bağlı olarak artırılırsa denge faiz oranı düşebilir. Böyle bir durumda LM eğrisi sağa kayar. Para miktarı düşürülür ise faiz oranı yükselir ve LM eğrisi sola kayar. Para arzı arttığında ve faiz oranı düştüğünde denge gelir düzeyi artar ve düşük faiz oranı yatırım harcamalarını ve üretimi kamçılacağından IS eğrisini aşağı doğru kaydırır (Ahiakpor, 2003: 178-179).

Grafik 2. Makroekonomik Denge

Diğer taraftan milli gelir çoğunlukla potansiyeline ulaşmayabilir. Potansiyel gelir düzeyi ile gerçekleşen gelir düzeyi arasındaki fark pozitif ise buna enflasyonist açık; negatif ise buna da deflasyonist açık denmektedir (Öçal vd., 1997:414).

2.3.6. Dış Ticaret

Dış ticaret, bir ülkede herhangi bir tüzel veya özel şahsın sahip olduğu malın ya da hizmetin, bir başka ülkedeki özel veya tüzel bir şahsa bir bedel karşılığında satılması işlemidir. Bir ülke ekonomisi için dış ticaretin yapılma nedenleri çok çeşitli olabilir. İhracat açısından, ülkeye döviz girişi sağlanması, dışa bağımlılığın azaltılması, pazarı genişletme arzusu, cari açığın azaltılması, bazı hammaddelerin işletilmesi gereği, siyasi nedenler vs. olarak; ithalat açısından ise gerekli olan hammaddenin tedariki, ülke içerisinde üretilmeyen malların temini, partner ülkelerde yurtiçinden daha ucuza üretilen malların tedariki, dahilde işleme rejiminin kullanılması, siyasi nedenler vs. olarak sayılabilir.

Dış ticaret özellikle de ihracat bir ekonomi için büyük önem arz eder. Ekonomiye dış kaynak sağlanması kalkınma ve/veya büyüme oranlarına en fazla katkı yapabilecek unsurdur. Nurkse, teorisinde gelişmemiş ülkelerin fakirliğin kısır

döngüsünden ancak ekonomiye kazandırılan yabancı kaynakla çıkabileceğini belirtmiştir (Kregel, 2007: 7). Ancak GOÜ'ler veya GÜ'ler için de ekonomiyi daha ileriye götürebilmenin anahtarı üretim ve katma değer kazandırılmış ürünlerin ihracatıdır. Cari açığı dizginlemenin en önemli aracı da ihracattır. İhracat miktarı ithalat miktarından yüksek olan ülkeler büyüme oranında da diğer ülkelerin önüne geçebilmektedir.

Bir ekonomide dış ticaretin durumunu gösteren en önemli belge olan ödemeler bilançosuna, Bölüm 2.3.2.'de değinildiğinden burada tekrar irdelenmeyecektir.

2.4. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLERİ

Ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reel sektör krizleri; enflasyon krizleri, resesyon krizleri ve işsizlik krizleri olarak, finansal krizler ise para krizleri, bankacılık krizleri, dış borç krizleri ve ikiz krizler olarak sınıflandırılmaktadır. Para krizleri kendi içerisinde döviz kuru ve ödemeler dengesi krizleri olarak ayrılmaktadır (Kibritçioğlu, 2001:9).

2.4.1. Reel Sektör Krizleri

Bu tarz krizler; mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktarlarda” yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları ise, bilindiği üzere, enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Eğer bu artışlar belli bir sınırın üstündeysen buna enflasyon krizi denilebilmektedir (Kibritçioğlu, 2001:2). Ekonominin normal seyrinde, enflasyon gerek devlet gerekse birey ve firmalar açısından bir sorundur ancak kriz değildir. Hiperenflasyon ise bir krizdir. Çünkü hiperenflasyon fiyatlar genel seviyesinin aniden ve beklenmedik bir biçimde hızla artmasıdır. Örneğin, Türkiye'nin 2000'li yılların başına kadar yaşamış olduğu kronik enflasyon ortamını kriz olarak değerlendirmek doğru olmazken, 1980'li yıllarda birçok Latin Amerika ülkesinde, 1990'lı yıllarda ise sosyalizmin yıkılması ile birlikte piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde aniden ortaya çıkan hiperenflasyon gerçek anlamda kriz sayılabilir (Aktan ve Şen, 2002:2).

Resesyon krizleri ise fiyatlar genel düzeyindeki artışların yeni mal ve hizmet üretme noktasında yatırımları uyarmaması sonucu oluşan daralmalara bağlı krizlerdir (Yücel ve Kalyoncu, 2010:56).

2.4.2. Finansal Krizler

Döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen (batık) kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sarsıntılar finansal krizler olarak tanımlanmaktadır.

Para krizleri, döviz krizleri ve ödemeler dengesi krizleri olarak sınıflandırılmaktadır. Döviz krizlerinin belirleyicileri şu şekilde sıralanabilir (Kibritçioğlu, 2001:2):

- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Finansal altyapı yetersizliği,
- Ahlaki risk ve asimetric enformasyon olgusu,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve ön sezgileri,
- Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olaylar.

Ödemeler dengesinde cari işlemler hesabında oluşan açık sürdürülemez boyutlara ulaştığında ve tekrarlandığında ise ödemeler dengesi krizi meydana gelmektedir. Bu durum yatırım oranının tasarruf oranından yüksek olması sonucunda oluşmaktadır (Togan, 2007).

Bankacılık krizi, bir bankanın ya da bazı bankaların ve/veya finans kuruluşlarının likidite yetersizliği dolayısıyla ödeme sıkıntısı içine girmeleri ve mevduat sahiplerinin bankaya hücum etmeleri (banka tahaccümü) durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bir yandan banka yönetimi panik sonucu varlık satışı yapmak zorunda kalabilir; diğer yandan mevduat sahipleri panik sonucu bankalardan paralarını çekmek için hemen harekete geçerler (Aktan ve Şen, 2002:3).

Ülke ekonomilerindeki dış borç yükü, yatırımları ve sermaye birikimini kısıtlamakta dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu durum yabancı sermaye kaçışını da tetiklemektedir. Borçlanma sonucu yükümlülüklerin

artması, anapara ve faiz ödemelerinin gerçekleştirilememesi nedenleriyle dış borcun sürdürülemez hale gelmesi kriz ortamını ortaya çıkarmaktadır (Oskay, 2010:59). İçinde bulunduğumuz dönemde Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz’de yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

İkiz kriz kavramı, bir bankacılık krizinin para krizine dönüşmesi ya da tam tersi durumu ifade etmektedir. Bu türde bir krizin oluşması ekonomik yapının sağlamlığına bağlıdır. Eğer ekonomik göstergeler olumlu ise ikiz krizin ortaya çıkma olasılığı düşmektedir, tersi durumda olasılık yüksek olarak hesaplanmaktadır(Jacobs vd., 2004:8-20).

2.5. EKONOMİK KRİZ MODELLERİ

IMF ile birlikte Bretton-Woods Konferansı’nda şekillenen, uluslararası finansal sistemin maruz kaldığı spekülasyon saldırılar sonrasında, 1970’lerin başında yerini bıraktığı düzen içerisinde, niteliği değişen krizler, konuya artan bir akademik ilgiyi de beraberinde getirmiştir (Bayraktutan, 2006:26).

Bu bağlamda; 1970’lerde Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizleri açıklamak üzere ortaya atılan Birinci Nesil Kriz Modelleri (Bayraktutan, 2006:26), 1990’lı yıllarda yaşanan krizleri açıklamayı hedefleyen İkinci Nesil Kriz Modelleri (Chiodo ve Owyang, 2002:8) ve bu ikisinden farklı bir karakter arz eden (Krugman, 2005:2) Asya krizi ve sonrasında farklı ülkelerde yaşanan krizlerin dinamiklerini açıklamaya çalışan Üçüncü Nesil Kriz Modelleri olarak üç model geliştirilmiştir.

2.5.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Krugman (1979) ve Flood ile Garber (1984) tarafından geliştirilen Birinci Nesil Kriz Modelleri, krizin temel nedenlerini kamu borç stoku ve kamunun bütçeyi kontrol yeteneğinin zayıflığına dayandırmaktadır. Bu modele göre yerli paraya karşı spekülasyon bir saldırı, yükselme eğilimindeki cari açık veya bütçe açığına karşılık monetizasyon beklentisi sonucunda oluşabilmektedir. Spekülasyon saldırı, merkez bankasının döviz rezervinin tükenmesi sonucu yerli parayı koruyamaması durumundaki ani bir devalüasyon sonucu oluşabilir. Piyasa aktörleri, hükümetin

borçları finanse etme ihtiyacının baskı yaratan bir kaygıya dönüşeceğini ve sonuç olarak sabit kur rejiminin çökeceğini ve bunun yerli para üzerinde spekülasyon saldırıya yol açacağını düşünmektedirler (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

Krugman, sunduğu modelde, hedefinde kaçınılmaz olarak sabit kur rejimi olan spekülasyon bir saldırıdan bahsetmektedir. Modeldeki önemli bir varsayım spekülasyon saldırısının da kaçınılmaz olduğudur. Modele göre, hükümet döviz rezervi aracılığıyla döviz kuru çıpasını korumaya çalışmaktadır. Piyasa aktörleri portföy kompozisyonlarını yerli paradan yabancı para yönünde değiştirmeye başladığında, merkez bankası spekülasyon saldırıyı önlemeyi teminen yabancı para rezervlerini tüketmek zorunda kalmaktadır. Aktörler hükümetin çıpayı kaldıracağı yönünde beklentiye girdiğinde kriz de tetiklenmiş olmaktadır. Devalüasyon beklentisiyle hareket eden aktörler, merkez bankası rezervlerini satın alarak portföylerini yerli paradan yabancı paraya aktarmaktadırlar. Merkez bankası rezervleri, çıpanın daha fazla sürdürülebilirliğinin kalmadığı ve döviz rejiminin çöktüğü kritik noktaya ulaşana kadar düşmektedir (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

Birinci Nesil Kriz Modellerinin katkısı, maliye politikası ile sabit kur rejimi arasındaki gerilimi tanımlamasıdır¹. Birinci Nesil Kriz Modelleri döviz krizlerinin bazı dinamiklerini açıklamaya katkıda bulunurken iki temel noktanın eksikliği de gözden kaçmamaktadır. Birincisi, piyasa aktörlerinin devalüasyon beklentisine aniden gireceklerini şart koşması; ikincisi ise döviz krizlerinin neden diğer ülkelere sirayet ettiğinin açıklanmamasıdır (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

2.5.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Obstfeld (1994), Eichengreen, Rose ve Wyplosz (1997) tarafından ortaya atılan İkinci Nesil Kriz Modelleri özellikle döviz krizlerinin kendiliğinden nasıl sirayet ettiği noktasında katkı sağlamıştır. Bu modeldeki olası bir senaryoda, bir ülkede yaşanan devalüasyon dış ticaret kanalıyla komşu bir ülkedeki fiyatlar genel düzeyini veya cari işlemler dengesini etkileyebilmektedir (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

---

¹Obstfeld (1986) bir denge modelinde, hükümet politikalarının (bir açığı senyoraajla finanse etme gibi) aktörleri kriz beklentisine soktuğunun, sonuçta da ekonominin olumsuz bir denge noktasına vardığının altını çizmektedir.

Eichengreen, Rose ve Wyplosz (1997) partner ülkeler arasında bir olasılık korelasyonu olduğunu tespit etmişlerdir. Örneğin B ülkesinde spekülative bir saldırı yaşıyorsa, partneri olan A ülkesinde spekülative saldırı olma olasılığı yükselmektedir. Dünyanın bir yerinde yaşanan spekülative bir saldırının, ilişkili bir ülkede döviz krizi olma olasılığını %8 oranında artıracakını tahmin etmektedirler. Bir ülkede yaşanan döviz krizinin komşu ülkelere sirayet etkisi birkaç farklı senaryoyla gerçekleşebilmektedir. Birincisi, belirli bir coğrafi alan ya da belirli ticari ortak gruplara etki eden savaş, petrol fiyatları şoku gibi ekonomik olaylar, tüm tarafları aynı anda etkilemektedir. Ayrıca tek tarafı etkileyebilen bireysel bir şok da ticaret kanalıyla bir ülkeden diğerine sirayet edebilir. İkincisi, bir ülkede yaşanan devalüasyon ya da borç krizi, diğer ülkelerdeki devalüasyon beklentisini yükseltebilir. Beklentilerin yükselme sebepleri ülkelerin ticaret partnerleri olmaları veya benzer makroekonomik politikalara veya ekonomik şartlara sahip olmaları olabilir (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

Son olarak devalüasyon veya devalüasyon beklentisi, global finansal piyasalar aracılığıyla kırılabilir piyasaların bulunduğu ülkelere sıçrayabilir. Bu senaryo kombinasyonlarının tümü, spekülative saldırıların ülkeler arasında sirayeti sonucunu doğuran uluslararası bağlantıların açıklanması için düşünülebilir (Chiodo ve Owyang, 2002:8).

2.5.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Bulaşıcı döviz krizleri üzerine olan literatür, devalüasyonların yayılmasını ve büyüklüğünü açıklamaya yardım eder. Ancak ilk iki nesil modeller krizle yüzleşen merkez bankası için bir politika önermemektedirler. Aslında Krugman'ın Birinci Nesil Modelleri, bir krizin önlenemeyeceğini öngörür: *“Bir devalüasyon öngörülüyorsa, bu kaçınılmazdır”*. Krugman (1999), Aghion, Bacchetta ve Banarjee (2000,2001) tarafından önerilen Üçüncü Nesil Kriz Modelleri para politikasının döviz krizi üzerindeki etkilerini irdeler (Chiodo ve Owyang, 2002:9). Üçüncü Nesil Kriz Modelleri'ne göre krizler, benzer kırılabilirliklere sahip ülkelerin ortak şoklara maruz kalması veya farklı mekanizmaların etkisiyle yakın ve/veya benzer ülkelere yayılması şeklinde gelişmektedir (Bayraktutan, 2006:27). Bu sebeple bu modellere Bulaşma (Contagion) Modelleri de denilmektedir. Bu modellere göre, bulaşma için,

bir ülkede başlayan kriz bir başka ülkenin makroekonomik temellerini ya da piyasa aktörlerinin beklentilerini etkilemelidir (Bayraktutan, 2006:27).

Bu modeller bankacılık ve finans sektöründeki kırılganlığın, firmaların kredibilitesini azaltarak kriz ihtimalini artırdığını savunmaktadır. Bu modellerde döviz krizinin; yüksek borç miktarı, düşük döviz rezervi, kamu gelirinin azalması, devalüasyon beklentisinin yükselmesi ve iç borçlanma baskısının birleşmesiyle ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Firmaların kredibilitesi malvarlıklarının belli bir oranıyla kısıtlanmıştır. Bu durumdaki ekonomilerde kredi piyasası belirsizdir, faiz oranları yükselir ancak bu yükseliş yatırımcıların geri ödeme riski beklentisini karşılamaya yetmemektedir. Bu durumda faiz oranlarının artması, normal şartlarda olduğu gibi kredi arzını artırmamaktadır. Ahlaki tehlike (firmanın beklenen çıktısını elde ettikten sonra kredi geri ödemesini yapmaması), bankaları kredileri sınırlandırmasına neden olmaktadır. Böylece yükselen faiz oranları, kredi geri ödeme riski eğiliminden dolayı kredilerde azalmaya neden olmaktadır (Chiodo ve Owyang, 2002:9).

Bu Üçüncü Nesil Kriz Modelleri, para politikasına eksik rekabet piyasasında taahhütlü kredi kısıtlaması yoluyla (sabit kur rejiminin terkedilmesi hariç) bir rol sunmaktadır. Firmaların kayıtlarında kaldıraç oranı düşürülmüşse, firma yabancı para cinsinden yüksek miktarda borç toplamaya zorlanmış olabilir. Yurtiçi piyasada yapılabilecek borçlanma miktarı faiz oranlarına bağlı olduğunda, merkez bankası firmaların yatırım yapma kabiliyetini düşürerek krizin derinleşmesine neden olmaktadır. Döviz krizinin ortaya çıkmasında görülen tipik şartlar faiz oranlarının ve yerli paraya talebin yükseltilmesidir. Ancak Üçüncü Nesil Kriz Modellerinde, yüksek bir faiz oranı borçlanılabilecek miktarı etkiler, sonrasında firmaların finansal sermayeye erişimini kısıtlar. Borçlanmanın hassas bir şekilde faiz oranlarına bağlı olduğu durumlarda, nominal faiz oranındaki bir artış, ekonomide üretken kapasitenin bastırılmış yatırım ile ikame edilmesi suretiyle, zararlı olabilir. Çıktı miktarında beklenen düşüş döviz oranı üzerinde, olasılıkla cari ya da beklenen vergi gelirleri aracılığıyla, ilave baskı oluşturur ve bu durum krizi filizlendirir. Bu durumda merkez bankası için alternatif bir strateji elzemdir. Bunu teminen, yatırımı teşvik etmek üzere faiz oranlarında bir indirime gitmek faydalı olabilmektedir (Chiodo ve Owyang, 2002:9).

1970'ler ve 1980'lerde Latin Amerika'da yaşanan makroekonomik zafiyetler kaynaklı krizler ile 1990'ların ilk yarısında Avrupa bütünleşmesinin döviz kuru mekanizması (ERM) ve Meksika'da yaşanan, olumsuz beklentiler kaynaklı krizlerden farklı olarak, 1990'ların ikinci yarısından itibaren, ahlaki tehlike, asimetrik bilgi ve bulaşma olgularıyla açıklanan bölgesel/küresel karakterli krizler sıklaşmıştır. Asya (1997), Rusya (1998), Brezilya ve Arjantin (2000-2001) krizleri, bulaşma modellerine konu olmuştur (Bayraktutan, 2006:27). Benzer şekilde 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve gerek finansal piyasalar gerekse ticaret kanallarıyla dünya üzerinde birçok ülke ekonomisini etkileyen *global finansal kriz* de bulaşma modelleri dinamikleriyle örtüşmektedir.

Önceki bölümlerde sayılan kriz modelleriyle birlikte bu üç nesil kriz modellerinde; bir döviz krizinin oluşmasını ve büyüklüğünü belirleyen dört faktörden bahsedilmektedir. *İç borç, beklentiler ve döviz kuru çipasıyla* birlikte *finansal piyasaların durumu*, bir ülkenin bir döviz krizine yatkın olup olmadığını ve ayrıca spekülative saldırının büyüklüğünü ve başarısını belirlemede başlıca faktörlerdir (Chiodo ve Owyang, 2002:9).

2.6. EKONOMİK KRİZLERİN ETKİLERİ

Ekonomik krizler global, bölgesel ve ulusal krizler olarak ortaya çıkabilmektedir. Her üçünde de krizler bir şekilde etkiledikleri ekonomilerde çeşitli sonuçlara yol açmaktadır. Bunlar çoğunlukla ekonomik daralmayla sonuçlanan; faizlerin yükselmesi, borsanın düşüşü, ihracatın düşüşü, ithalatın artması, ulusal paranın değer kaybetmesi, talep ve tüketimin düşüşü gibi ekonomiyi olumsuz etkileyen sonuçlardır. Sektörler bazında ise krizin niteliğine göre özel sektörün geneli etkilenmekte ya da spesifik sektörler krizden daha çok etkilenebilmektedir. Örneğin 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'de yarattığı etkiden, en çok bu ülke ile ve Asya-Pasifik ülkeleri ile ticaretimize konu olan malların bulunduğu sektörler etkilenmiştir. Bu sektörler turizm, tekstil, inşaat olarak sayılabilir.

Krizlerin yarattığı etkiler genellikle krizin yaşandığı yıl değil bir sonraki yıl istatistiklere yansımaktadır. Örneğin 1997 yılında yaşanan Asya krizi sonrası Hong-Kong büyüme oranı 1997'de pozitif (%5,2), 1998 yılında ise negatif (% -5,1) olarak istatistiklere yansımıştır (Jao, 2001: 124). Diğer ülkelere bakıldığında Tayland

haricinde Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler ve Japonya'nın da büyüme oranı 1998 yılında negatif gerçekleşmiş, Tayland hem 1997 hem de 1998 yıllarında negatif büyüme yaşamıştır (Sharma, 2003: 4).

Arjantin ve Brezilya'ya bakıldığında 1995-1996 yıllarında yaşanan krizler sonrası 1997-2001 döneminde her iki ülkede de büyüme hızının düştüğü görülmektedir (Sgard, 2003:14).

2007 yılında başlayan ABD Mortgage krizinin etkilerinin de yine bir yıl sonrasında 2008 yılında istatistiklere yansıdığı görülmektedir. Finansal kurumların net gelirlerinin 2007 yılı sonunda trendde devam ettiği görülmekteyken, 2008 yılı istatistiklerinde artışın çok az olduğu veya düşüş yaşandığı istatistiklere yansımıştır (Barth, 2009: 111).

Türkiye'de yaşanan krizlerin olumsuz etkilerinin hangi makroekonomik dengelerde görüldüğü ve istatistiklere nasıl yansıdığı sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER (1980 - 2010)

3.1. 1980 EKONOMİK KRİZİ

Tarihimizde '24 Ocak Kararları' olarak da bilinen 1980 yılı krizinin ortaya çıkışı aslında bu tarihten önceki yaklaşık 10 yıllık bir dönemin sonucudur. Bu 10 yıllık süreçte daralan ekonomi, dövize çevrilebilir mevduat büyüklüğünün artması, uygulamaya konulan tedbirlerin uygulanamaması gibi aşağıda ayrıca irdelenecek sebepler sonrasında 1980 Ekonomik Krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin önem arz etmesindeki bir başka neden ise askeri darbe ile eş anl olması ve sonuçlarının hem ekonomik hem de politik anlamda ülke ekonomisinin ve politikasının tarihine yön verici olmasıdır.

3.1.1. 1980 Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Kriz Dönemi

1980 Ekonomik Krizini anlamak için bahsedildiği gibi 1970-1980 dönemini kapsayan on yıllık dönemi incelemek gerekmektedir.

10 Ağustos 1970'te 1 dolar 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılarak; ithal teminatları ve damga resimleri düşürülerek ve liberasyon listeleri genişletilerek bir operasyon gerçekleştirilmiştir. 1970-1975 yılları arası dönemde TL'nin yabancı paralara karşı değeri düşürülmemiş; hatta ABD'de yaşanan devalüasyon sonucu dolar 13,70 TL'ye kadar düşmüştür. 1975-1977 yılları arasında ise mini-devalüasyonlarla dolar 17,50 TL'ye kadar çıkarılmıştır. Aslında 1970-1974 yılları arası işçi dövizlerindeki ani sıçrama ve 10 Ağustos kararlarından sonra dış kredilerin artırılması nedeniyle, dış

tıkanıklıkların asgariye indiği bir dönemdir. Sonrasında petrol fiyatlarındaki sıçrama bu rahat gidişe son vermiştir (Boratav, 1998:104)

Bu dönemde tüm Dünya ülkelerinin ekonomilerinde para sistemlerindeki çöküş dolayısıyla bir belirsizlik hakimdir. Bunun sonucunda Dünya ülkelerinin çoğunluğunda tüketimi azaltan ve büyümeyi sınırlayan resesif politikalar izlenirken, Türkiye krizin ülke ekonomisini etkilemesini geciktirmeye çalışmış ve dış tasarruflara bağlı büyüme modeli uygulanmaya devam edilmiştir. Özel sektörün finansman sorununu kamunun üzerinden almak için geliştirilen DÇM adındaki pahalı borçlanma yöntemiyle özel sektör yurtdışından borçlanabilmekteydi. Bu yöntemle ithalat hacmi artırılmaktaydı. Bu zorlayıcı yöntemlerle tüm dünya ekonomilerinden kriz süresinde resesif politikalar uygulanmaya devam edilirken Türkiye ekonomisi 1975-1976 döneminde yıllık yüzde 7,8 civarında büyümüştür.

Bu arada Türkiye 1974'ten önce afyon ekimini serbest bırakması nedeniyle ekonomik ambargoya maruz kalmışken, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası askeri ambargoya da maruz kalmıştır. Ödemeler bilançosu açıkları giderek büyümeye başlamıştır. Döviz kurunda gerekli ayarlama yapılmaması sonucunda azalan işçi dövizlerini çekebilmek ve özel sektörün dışarıdan borçlanabilmesini sağlamak amaçlarıyla DÇM hesaplarına devlet garantisi getirilmiştir (Aktan vd., 2002:66). 1975'ten sonra fiyatlar genel düzeyi %20'nin üzerine çıkmıştır. 1977'ye gelindiğinde büyüme hızı son üç yılın yarısı kadar gerçekleşmiştir. 1978-1979 döneminde kriz dönemine girilmiştir. Dış borçların ertelenmesi çabalarının sonuçsuz kalması, mali reformun gerçekleştirilememesi, üretim düşerken enflasyonun %100 psikolojik sınırına yaklaşması, rezervlerin düşmesi, büyüme hızının son derece düşük seyretmesi vd. nedenler kaçınılmaz sonu beraberinde getirmiştir.

Ana sebeplerin petrol fiyatlarının artması ve buna uyum sağlanamaması, DÇM'ler ve yatırımların dış borçlanmayla finanse edilmesi olarak sayılabileceği 1980 Ekonomik Krizinin aynı zamanda politik bir krize ve askeri bir darbeye ulaşmasının nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Yüksek enflasyon,
- Fiyatlar genel düzeyinin yüksekliği,
- Döviz darboğazı,
- Karaborsanın artması ve uzun kuyruklar,

- Düşen üretim ve aksayan ulaşım hizmetleri,
- Enerji darlığı,
- Yoğunlaşan ve sıklaşan grevler,
- Anarşinin artması,
- Petrol sıkıntısı,
- Kamu maliyesindeki düzensizlikler,
- KİT'lerin aşırı zararları.

3.1.2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Uygulama Dönemi

Bir önceki bölümde açıklanmaya çalışılan nedenlerden ötürü, tarihe '24 Ocak Kararları' olarak geçen ekonomik istikrar tedbirleri yürürlüğe konulmuştur. Bu tedbirler kapsamında döviz darboğazını önlemek için ihracatı teşvik politikasıyla birlikte ulusal paranın değeri yabancı paralar karşısında % 48,6 devalüe edilmiştir. Buna göre 1\$=47 TL olan döviz kuru 1\$=70 TL olacak şekilde yükseltilmiştir (Saatçioğlu, 2001). Bu gelişme haricinde, ithal kotalarında azaltmaya gidilmesi yoluyla liberalleşmeye yönelik adımların atılması, dış satımlara öncelik verilmesi ve ihracatın, üretim yapan ihracatçıya hammadde ithalatında sübvansiyon gibi yollarla teşvik edilmesi, özelleştirmelerin bir an önce gerçekleştirilmesi, ücret belirlemelerinin yasal zeminde gerçekleştirilmesi, tarım ürünleri destekleme alımlarının sınırlandırılması, enerji ve ulaştırma dışındaki teşviklerin kaldırılması, vb. ciddi kararlar 24 Ocak Kararları kapsamında uygulanmaya konulmuştur.

Bu kararlarla kriz aşılmaya çalışılırken, aynı zamanda Türkiye ekonomisinin Dünya genelinde yaygınlık kazanmaya başlayan neo-liberal ekonomik politikalara geçişi sağlanmıştır. 24 Ocak'tan sonra izlenen piyasa ağırlıklı ve özel kesim öncülüğündeki söz konusu ekonomik politikalarla, ekonominin uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulmasına önem verilmiştir. Bu politikalar çerçevesinde, sübvansiyonların kaldırılmasına, kaynak kullanımında etkinliğe, ihracat ve iç tasarrufların artırılmasına ağırlık verilmiş, büyümenin ihracatın öncülük ettiği bir sanayileşme modeline gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için kambiyo rejimi, dış ticaret rejimi ve finansal piyasalar önemli ölçüde serbestleştirilirken, kamu maliyesi alanında da radikal düzenlemeler yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2009).

Bir ekonomik programın başarıya ulaşması kararlılıkla uygulanmasına, para politikasının maliye politikasıyla uyumlu olmasına, uygulayıcı kurumların bütününe programı benimsemesine ve uluslararası finans kuruluşlarının desteğinin sağlanmasına kuvvetle bağlıdır. Bu program da uygulanırken bu hususlara dikkat edilmiş, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu kritik dönemin aşılması için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin ihracatın artırılması için döviz kuru 1981'den itibaren günlük olarak belirlenmeye başlanmış ve gerçekçi kur politikası benimsenmiştir. Diğer taraftan iç talebin kısılması ve bütçe gelirlerinin artırılmasına yönelik mali politikalar da uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan, bu dönemde gerçekleştirilen bazı önemli yapısal tedbirler arasında; reel faiz uygulamasına geçilmesi, bankacılık sektör faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi ve sektörde faaliyet gösteren yabancı banka sayısının artırılması, Sermaye Piyasası Kanunu'nun çıkarılması, sermaye hareketlerinin aşama aşama serbestleştirilmesi, yeni finansal kurumlar ve araçlar oluşturulması, kamunun finansman ihtiyacının Merkez Bankası kaynakları yerine Hazine tarafından iç borçlanma yoluyla karşılanması, temel mal-hizmet kapsamının daraltılması, Katma Değer Vergisi uygulamasının başlatılması, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması, KİT tanımının yeniden yapılarak statülerinin belirlenmesi, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'nin kurularak özelleştirme faaliyetlerinin başlatılması, mahalli idarelerin etkinliğini ve yetkilerini artırmak için genel bütçeden aldıkları payın artırılması ve büyükşehir belediyelerinin kurulması gösterilebilir. Ayrıca söz konusu alınan tedbirlere uygun bir kalkınma planı ve yatırım anlayışı uygulamaya geçirilmiştir (Köse, 2002). Tesis edilen diğer bazı kurumlar ise, Para ve Kredi Kurulu, Teşvik ve Uygulama Dairesi, Koordinasyon Kurulu ve Yabancı Sermaye Dairesi'dir.

3.1.3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Etkileri

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan ekonomik istikrar tedbirlerinin kararların açıklanmasının ve uygulanmaya konulmasının ardından 7 ay içerisinde tamamlandığı görülmüştür. Söz konusu kararlarla hedeflenen başarıya kısmen ulaşıldığı söylenebilir. Kısa dönemde istikrar sağlanmış, uzun dönemde kalkınmaya

yönelik stratejiler ortaya konmuş, günlük kur sistemine geçilmiş, serbestleşme benimsenmiştir.

3.1.3.1. Genel etkileri

Bir önceki bölümde anlatılan tedbirler sonrası GSMH’de 1980 yılından itibaren artış gerçekleşmiştir. 1978-1979 yıllarındaki daralma yerini % 3,1 - % 5 aralığındaki oranlarda büyümeye bırakmıştır. GSMH deflatörünün ise Tablo 3.1’de görüleceği üzere % 89,6’dan % 26,0’a gerilediği görülmektedir.

Tablo 3.1. Üretim Yöntemiyle GSMH (1978-1983)²

Yıllar	Değer	Büyüme Hızı (%)	GSMH Deflatörü (%)
1983	57.279.000	4,2	26,0
1982	54.963.216	3,1	28,3
1981	53.316.849	4,8	44,3
1980	50.869.915	-2,8	89,6
1979	52.324.176	-0,5	75,6
1978	52.582.171	1,2	46,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 03.05.2011)

Diğer makroekonomik göstergelere baktığımızda; yıllık ortalama enflasyon oranının yükselişe devam ettiğini, işsizlik oranının hem kriz öncesi hem de kriz sonrası yükseldiğini, cari açığın GSMH’ye oranının düştüğünü, ihracatın arttığını, ithalatın ise ivmesinin düşüş yaşadığını, KKBG’nin de düştüğünü görmekteyiz.

²1987 Cari Fiyatlarıyla

Tablo 3.2. Temel Ekonomik Göstergeler (1979 – 1981, %)

	1979	1980	1981
TÜFE			
- Yıl Sonu	--	--	25,6
- Yıllık Ortalama	63,9	107,2	37,6
İşsizlik Oranı	9,7	11,6	11,6
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-1,8	-4,9	-2,6
İhracat	-13,0	12,0	40,0
İthalat	-4,0	28,0	5,0
KKBG/GSMH			
- Toplam	7,2	8,8	4,0
- Faiz Dışı	6,6	8,2	3,0

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2009)

İstikrarı sağlamaya yönelik olarak uygulanan ücretlerin kısılması, kamu harcamalarının azaltılması KKBG/GSMH'yi olumlu etkilerken; kamusal malların fiyatlarının yükseltilmesi enflasyonu beslemiştir.

3.1.3.2. Dış ticaret üzerindeki etkileri

24 Ocak 1980 Kararlarının serbestleşmeyi sağlamaya yönelik olması dolayısıyla, dış ticareti olumlu etkilemesi beklenmelidir. Dışa açık bir ekonomide üretimin de artması beklenmelidir çünkü üretici aktörler için artık daha fazla pazar bulunmaktadır ve bu pazarlara giriş sonucunda dış satım gerçekleştirmeyi ekonomik karar alıcılar desteklemektedir.

Küresel perspektiften konuya bakılırsa 1980'li yıllar küreselleşmenin de tohumlarının yeşerdiği yıllar olarak nitelendirilebilir. Nitekim Wallerstein, dünya sistemleri teorisinde, AGÜ'lerin peripheral (çevre) ülkeleri olarak sürekli GÜ'leri yakalamaya çalışacağından bahsetmektedir. Bu döngüyü kırmanın yolu ihracattan geçmektedir. Türkiye de tam da bu yıllarda dışa açılmak için attığı bu adımla yani 24 Ocak Kararlarıyla, küresel ekonomide kendine yer bulma çabasına girişmiştir denilebilir.

Tablo 3.3. Dış Ticaret (1979 – 1988, \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
1979	2.261.195.302	5.069.431.611	-2.808.236.309
1980	2.910.121.619	7.909.364.105	-4.999.242.486
1981	4.702.934.406	8.933.373.864	-4.230.439.458
1982	5.745.973.370	8.842.665.488	-3.096.692.118
1983	5.727.833.673	9.235.002.089	-3.507.168.416
1984	7.133.603.594	10.757.032.353	-3.623.428.759
1985	7.958.009.699	11.343.376.345	-3.385.366.646
1986	7.456.725.601	11.104.771.288	-3.648.045.687
1987	10.190.049.416	14.157.806.908	-3.967.757.492
1988	11.662.024.117	14.335.397.805	-2.673.373.689

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 08.05.2011)

1980 yılı Ekonomik İstikrar Tedbirleri sonrası dışa açılmanın benimsenmesiyle ihracatın sürekli olarak arttığı Tablo 3.3'te görülmektedir. 8 yıllık bir dönemde ihracat değeri 1979 yılına göre 5 kat artmıştır. İthalat ise aynı yıla göre yaklaşık 3 kat artmıştır. Dış ticaret dengesinin bu dönemde lehte geliştiği söylenebilir, nitekim değer olarak da ihracatın ve ithalatın artışına rağmen dengenin hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir. Bu dönemde ihracatın artması hem GSMH'yi artırmış hem de cari dengenin GSMH içerisindeki payının düşük kalmasına katkı yapmıştır.

Bu göstergelerden anlaşılmaktadır ki; alınan tedbirler ekonomide bir şok tedavi etkisi yaratmıştır. Dış ticaret dışındaki göstergelerde kısa vadede olumlu sinyaller alınmış ve bunların makroekonomik göstergelere yansımaları da kısa vadede görülmüştür. Dışa açılmanın zaman alan bir süreç olması dolayısıyla dış ticaretteki olumlu gelişmeler ise orta vadede istikrara kavuşmuştur denilebilir. Diğer ulusal hesapların orta ve uzun vadede bozulduğu görülse de dış ticaret dengeli ve sürdürülebilir bir pozisyon kazanmıştır.

3.2. 5 NİSAN 1994 KARARLARI

24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde, önce, mal piyasasına ve para piyasasına serbestlik kazandırılmış, bir süre sonra da Türk Parasının Korunması Hakkındaki Kanun yürürlükten kaldırılarak, kısa vadeyi içeren bir döviz piyasası kurulmuştur. Bir diğer deyişle 1980'li yılların sonlarında ülkemizde finansal liberalleşme hızlanmıştır. 5 Nisan 1994 Kararlarının alındığı ortamı diğerlerinden ayıran en önemli olgu, mal piyasasının yanı sıra para ve döviz piyasasının da oldukça serbest bir şekilde işlemekte olduğudur (Parasız, 1996:218).

Bu durum özellikle 1989-1994 yılları arası dönemde kontrolsüz sermaye hareketlerini tetiklemiş, yabancı fonların ülkeye girişlerini teşvik edici politikaların da etkisiyle ülke ekonomisinde özellikle, cari açık, ticaret dengesi açıkları ve likiditedeki sorunsallar aracılığıyla dengeyi bozmuştur.

3.2.1. 5 Nisan 1994 Kararlarının Nedenleri ve Kriz Dönemi

1980 yılından 80'li yılların sonuna kadar ülke ekonomimizde fiyat istikrarı dengelenmiştir. Bu dönemde ayrıca dışa açılım da tam anlamıyla sağlanmıştır denilebilir. Döviz kuru politikası ve ihracata yönelik teşvikler dış ticaret hacmimizi yıldan yıla artırmıştır. Böylelikle hem ihracat hem de ithalatımız yükselmiş ve cari işlemler hesabının açığı da Tablo 3.3'te görülebileceği üzere endişe verici boyutlara ulaşmamıştır.

Bu yılları müteakip 1990'lı yılların başlarında küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası piyasalara durgunluk hakim olmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde gözlenen durgunluk ülkemiz ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Özellikle OECD ve Avrupa ülkelerindeki ekonomik daralma, bir yandan ihraç ürünlerimize yönelik talebi kısarken, öte yandan, ülkemizin uygun fiyatlarla ithalat yapmasına olanak vermiştir. Ayrıca, Avrupa ülkelerinde görülen endüstriyel yapılanmadaki değişiklikler, Avrupa'nın terk ettiği, ancak ülkemizdeki teknolojilere göre ileri olan makine ve teçhizatın çok düşük fiyatlarla ülkemize getirilmesine olanak vermiştir (Parasız, 1996: 225). Özellikle 1990 yılında ithalatımızda patlama yaşanmış ve dış ticaret dengemiz 1 yıl içerisinde yaklaşık 5 milyon dolar kadar aleyhte artmıştır.

Diğer taraftan, 1988 yılında ücret artışlarının enflasyon artışından düşük tutulması politikasından vazgeçilmiş ve değerli kur politikası benimsenmiştir. Sonuçta iç talep ve ithalatta büyük miktarlarda artış kaydedilmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte Türk Lirası reel anlamda değer kazanmaya başlamış, kur değerli tutulduğundan, kısa vadeli sermaye hareketlerini yurtiçine çekebilmek için faiz oranları yüksek tutulmuştur. Bu dönemde reel faizler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca 1984 – 1990 döneminde dış borç geri ödemeleri yoğunlaştığından, bu dönemde dış borç ödemeleri genelde iç borçlanmaya başvurularak yapılmıştır. Bu da faiz oranlarının yükselmesini teşvik etmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi sonucu kısa vadeli sermaye hareketleri hızlanmış ve 1990 yılında doruk noktaya ulaşmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi, ithalatın finansmanı ve aynı zamanda kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılması için kullanılmıştır (Karluk, 1999:413).

Bu gelişmelerle, dış borcun iç borçlanmayla kapatılması işlemleri dolayısıyla borç stokunda ciddi artışlar baş göstermiştir. Tablo 3.4’de görüldüğü üzere borç stokunun 1990 yılından itibaren gerçekleşen artışı endişe vericidir. Bu artışta özellikle yabancı kaynağın ülkeye çekilmesini sağlamak üzere çıkarılan tahvil ve bonoların katkısı büyüktür.

Tablo 3.4. Borç Stoku (1987 – 1994)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
BORÇ STOKU	17.218	28.458	41.934	57.180	97.647	194.236	357.347	799.309
- Tahvil	2.407	4.880	10.863	18.801	24.678	86.387	190.505	239.385
- Bono	1.923	2.542	3.537	5.469	18.258	42.247	64.488	304.230
- Konsolide Borçlar	11.481	18.954	24.995	30.040	41.122	34.602	31.933	133.417
- Kısa Vadeli Avans	1.407	2.082	2.539	2.870	13.589	31.000	70.421	122.278

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim tarihi: 16.05.2011)

Bu durum yurtiçi faiz oranlarının daha da yükselmesine neden olarak, özel sektör üzerinde dışlama etkisi (crowdingout) yaratılmasına neden olmuştur. 1993’ün ikinci yarısından itibaren bu dışlama etkisini hafifletmek için faiz oranlarının düşürülmesi yoluna gidildiyse de döviz kurlarının yüksekliği nedeniyle bu

başarısızdır. Yurt içi faiz oranlarını düşürme çabaları 1994 krizinin en önemli nedenlerindedir (Parasız, 1996: 231).

Bu süreçte, toplam yurtiçi tasarruflar düşmesi, toplam borç ödemelerinin vergi gelirlerine oranının %80'lere kadar çıkması, 6 Milyar TL civarındaki cari açık ve yukarıda anlatılan gelişmeler ekonomik krizi beraberinde getirmiştir.

Hükümet iç borçlanma politikasında maliyetleri düşürmeyi teminen 1993 Kasım – Aralık ayı borçlanma ihalelerini iptal etmiştir. Aynı zamanda borçlanma kağıtları üzerinden elde edilen faiz gelirlerine de ek vergi getirmiştir. Borçlanma ve Merkez Bankası avanslarının kullanımı aşırı likidite artışı sonucunu doğurmuştur. Piyasa aktörlerinin faiz oranlarının düşeceğine dair beklentisi ve yüksek likidite döviz talebini artırmıştır. Siyasi otorite çözüm olarak döviz rezervlerini satmaya başlamış ve döviz talebini sınırlamayı hedeflemiştir ve 3,5 Milyar tutarında döviz satılmıştır. Hükümet, dolaşıma sunulan bu likidin İMKB'ye akacağı beklentisiyle hareket etmiş, ancak büyük bankaların yüksek devalüasyon beklentisiyle hareket etmeleri ve İMKB'nin işlem hacminin bu spekülasyon likidi maskeleyememesine haiz olmaması beklentilerin oluşmaması sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte aşırı talep ve enflasyonist baskı da oluşmuştur.

Bu safahatı müteakip '5 Nisan Kararları' olarak tarihe geçecek olan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı açıklanmıştır.

3.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları ve Uygulama Dönemi

5 Nisan Kararları ile Türk Lirasının değeri dolar karşısında 15.000 TL'den 32.000 TL'ye düşürülmüştür ve kurun belirlenmesi piyasaya bırakılmıştır (Aktan vd., 2002:69). Bu kapsamda alınan kararlar, konjonktürel kararlar ve yapısal düzenlemeler olarak ikiye ayrılabilir.

Konjonktürel kararlar, kamu maliyesini disipline etmeye yönelik, harcamaları azaltıcı, gelirleri artırıcı önlemler, döviz kuru, para, ücret ve fiyat politikaları ile Merkez Bankası, sermaye piyasası ve bankacılık sektörü ile ilgili önlemlerden oluşmaktadır. Yapısal önlemler ise, ihracatı artırmaya yönelik önlemler, tarım destekleme politikaları, özelleştirme, sosyal güvenlik reformu ve KİT'lere yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır. Konjonktürel kararlar ile kısa dönemde ekonomide

bir rahatlama sağlamak, yapısal önlemler ile uzun dönemde sistemin temelindeki dengeleri yeniden kurarak, kalıcı bir istikrar ile sürdürülebilir bir büyüme ortamına girmek hedeflenmiştir (Bahçeci, 1997: 94).

Spesifik olarak bu kararlar, kamusal malların fiyatlarının yükseltilmesini müteakip 6 ay süreyle tekrar zam yapılmayacağı, kamu çalışanlarının ücretlerine zam yapılmayacağı, döviz kurunu etkileyebilecek spekülative hareketlere izin verilmeyeceği, TCMB tarafından munzam karşılıkların ve disonibilite uygulamalarının yeniden düzenleneceği, para politikasının fiyat istikrarına uygun şekilde yürütüleceği, SPK tarafından repo işlemlerine ve yeni finansal araçlara ilişkin düzenleme yapılacağı, KKBG’de hızlı bir düşüşün sağlanacağı, Nisan sonrası 3 aylık dönemde gelir artııcı harcama azaltıcı tedbirlerin yürürlüğe konulacağı ve bu değişimlerin sağlanacağı, vergi denetimlerinin yaygınlaştırılacağı, akaryakıt tüketim vergisinden genel bütçeye aktarılan payın %50’den %70’e çıkarılacağı, kamu kurumlarının mevduatlarının devlet bankalarında tutulacağı, kamuya ait lojman ve sosyal tesislerin fiyatlarının piyasa fiyatlarına uyarlanacağı, kamuda personel alımlarının durdurulacağı, yeni kamu yatırımı yapılmayacağı, kamu hizmet araçlarının sınırlandırılacağı, yabancı sermaye girişini hızlandırıcı ortam hazırlanacağı, gelir ve kurumlar vergisi üzerinden ek vergi alınacağı daha sonraki yıllarda bunun mahsup edileceği ve KİT’lerle, özelleştirmelerle ilgili düzenlemelerin yapılacağına ilişkin taahhütlerden oluşmaktadır.

Alınan kararların uygulama sürecinde:

- Kamusal mal fiyatlarına zam yapılmış ve 6 ay süreyle zam yapılmayacağı taahhüt edilmiştir. Nitekim temel gıda maddelerine o yılsonuna kadar zam yapılmamıştır.
- TCMB reeskont kredileri genişletilmiştir. Ayrıca TCMB’nin parasal büyüklükler hususundaki yetkileri artırılmıştır.
- Döviz kuru enflasyonun altında tutulmaya çalışılmış, Alman Markı ve dolardan oluşan kur sepeti kullanılmaya başlanmıştır. *Gösterge Niteliğindeki TCMB Kuru* 10 adet bankanın satış fiyatı ortalaması alınarak, bir sonraki gün uygulanmak üzere belirlenmeye başlanmıştır.
- Sermaye piyasasına ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır.

- Kamu çalışanları ücretlerine zam yapılmamış, kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiştir.
- Özelleştirme, tarımsal destekler, KİT'lerin tasfiyesi konularında hedeflenenler gerçekleştirilememiştir.

3.2.3. 5 Nisan 1994 Kararlarının Etkileri

5 Nisan Kararlarında sonuçların hızlı bir biçimde elde edilme isteğinden dolayı *coldturkey stratejisi* (şok stratejisi) izlenmiştir denilebilir. Genel anlamda baktığımızda kısa vadede başarılı olan program, uzun vadede aynı başarıyı ve istenen hedefleri yakalayamamıştır.

3.2.3.1. Genel etkileri

Kararların, ekonomi üzerindeki olumlu etkileri kriz sonrası dönemde kendisini göstermiştir. Piyasalarda, döviz kurunda, cari işlemler hesabında istikrar sağlanmış, uluslararası rezerv yükselmiştir.

Tablo 3.5. Performans Kriterleri ve Gerçekleşmeler

	30 Haziran 1994		30 Eylül 1994		31 Aralık 1994	
	Hedef*	Gerçekleşme	Hedef*	Gerçekleşme	Hedef*	Gerçekleşme
Konsolide Bütçe Açığı	73,5	61,1	96,3	99,2	109,6	152,2
TEFE^a	47,6	43,7	3,7	9,0	9,7	21,6
TÜFE^a	41,1	35,6	4,8	10,9	11,0	23,9
Dolar Kuru (Aylık Ort. TL/\$)	35.000	31.725	35.700	33.895	38.000	37.407
MB Rezervleri^b(Milyon \$)	-350	812	300	2906	1000	3066
MB Net İç Varlıkları	305,5	271,2	294,5	259,9	293,0	271,9
Emisyon Hacmi	76,9	91,7	81,4	118,1	90,0	120,2
Rezerv Para	139,4	148,1	147,8	184,1	164,2	185,7
M1	150,0	147,3	159,7	205,5	187,3	239,0

*Üst Limit

^a 1987=100 bazı endekse göre üçer aylık yüzde değişimler

^b 31 Mart 1994 tarihindeki 4613 Milyon \$'lık net uluslararası rezervlere göre kümülatif değişim

Kaynak: (Bahçeci, 1997: 99)

Tablo 3.5'den görülebileceği üzere 5 Nisan Kararları sonrasındaki ilk aylarda göstergelerde olumlu değişimler yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında istikrar

programının kriz ertesi döneminde başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kamu harcamalarının düşürülmesi, talep daraltıcı düzenlemeler kriz döneminde hiperenflasyon sınırına yaklaşan oranları dizginlemiştir. TCMB rezervlerinde ciddi artış yaşanmıştır. Döviz kuru istenilen aralıkta tutulmuştur. Konsolide bütçe açığında ilk aylarda hedef tutturulmuştur. Yılsonu rakamlara bakıldığında ise, bütçe açığı, enflasyon, emisyon hacmi kalemlerinde hedeflerin tutturulamadığı görülmektedir.

Kamu mallarının fiyatlarının artırılması gelirlerin artışını sağlarken, özel kesim fiyat politikasını öncelikle belirsizliğe yöneltmiş, sonrasında özel sektör malları fiyatlarının da yüksek oranlarda artması sonucunu getirmiştir. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre TEFE oranı, 1994 yılı Aralık ayında % 149,56, 1995 yılı Aralık ayında % 65,63 ve 1996 yılı Aralık ayı sonunda % 84,89 oranında artış göstermiştir. TÜFE oranı için ise bu oranlar sırasıyla %125,49, %76,05 ve %79,76 olarak gerçekleşmiştir. Fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine rağmen ücretlerin sabit kalması harcamaları kısmış ve GSMH’de daralma yaşanmıştır. Özelleştirme uygulamaları ve diğer yapısal reformlar taahhüt edildiği şekliyle uygulanamamış, vergi artışları da gecikmiştir. Bunların aksaması orta ve uzun vadede programın başarısını olumsuz etkilemiştir. Dolar 1994 sonuna kadar 31.000 – 38.000 TL aralığında seyretmişken TCMB verilerine göre 1995 yılı sonunda 61.054 TL ve 1996 yılı sonunda 107.505 TL’ye kadar yükselmiştir.

Tablo 3.6. Gelir-Gider Dengesi (1993 – 1996, Bin TL)

	Gelir	Faiz Dışı Gider	Gider	Denge	Faiz Dışı Denge
1993	351.392	368.779	485.249	-133.857	-17.387
1994	751.615	604.170	902.454	-150.839	147.445
1995	1.409.250	1.148.078	1.724.194	-314.944	261.172
1996	2.727.958	2.463.907	3.961.308	-1.233.350	264.051

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim tarihi: 16.05.2011)

Tablo 3.6’da görülen gider artışı, programda belirtilen maliye politikalarının orta ve uzun dönemde gereğince uygulanmadığını göstermektedir. Genel olarak

söylenbilir ki, 5 Nisan Kararları, İstikrar programı kararlarının alındığı aydan sonraki 6 aylık dönemde başarılı olmuş ancak devamında program sıkı bir şekilde uygulanmamış ya da uygulanamamıştır.

3.2.3.2. Dış ticaret üzerindeki etkileri

5 Nisan Kararlarının alındığı yıl olan 1994'te, istikrar programıyla birlikte gerçekleştirilen devalüasyonun ithalatta ani bir düşüşe sebebiyet verdiğini görmekteyiz. Devalüasyon sonucu doların değerinin artışı yurtdışından mal alımlarını yavaşlatmıştır. Diğer taraftan özel sektördeki üreticilerin fiyat politikasında oluşan belirsizlik 1994 sonrasında ithalatın normal seyrine dönmesinde etken olmuştur. Ülkemizde yaşanan diğer devalüasyon uygulamalarında olduğu gibi sonraki yıllarda ithalat, program öncesi seviyesine tekrar yükselmiştir. İhracatta ise süregelen trend, krizden ve istikrar programından hiç etkilenmemiş ve normal seyrine devam etmiştir denilebilir.

Tablo 3.7. Dış Ticaret (1993 – 1996)

	İhracat		İthalat		Denge
	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)
1993	15.345.067	4,3	29.428.370	28,7	-14.083.303
1994	18.105.872	18,0	23.270.019	-20,9	-5.164.147
1995	21.637.041	19,5	35.709.011	53,5	-14.071.970
1996	23.224.465	7,3	43.626.642	22,2	-20.402.178
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	-22.297.649

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 08.05.2011)

Tablo 3.7'den de görüldüğü üzere, uygulanan devalüasyondan dolayı dış ticaret dengesi sadece istikrar programının uygulamaya konulduğu yıl olan 1994'te düşmüş; sonrasında açık, kriz öncesi seviyesine tekrar yükselmiştir.

3.3. KASIM 2000 ve ŞUBAT 2001 FİNANSAL KRİZLERİ

1998 Rusya Krizi ülkemiz ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiş ve kriz boyutunda ekonomik bozulma yaşanmıştır. 1998 Rusya Krizinden itibaren ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamaması sonucunda 1998 ve 1999 yıllarında istikrar programları hazırlanmış, IMF ile anlaşma sonucunda dövizde çapa modeline geçilmiş ancak likidite ve döviz kuru sorunları sebebiyle 2000 yılı Kasım ayı ve 2001 Şubat aylarında bu kısa süreli istikrar bozulmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, bankacılık sisteminde oluşan köklü değişim, sonrasındaki dönemde önemli reformların gerçekleştirilmiş olması ve sürdürülebilir istikrar yakalanması sebebiyle önem arz etmektedir.

3.3.1. Kasım 2000 Finansal Krizinin Nedenleri

Türkiye ekonomisi, 1997 Asya Krizinin Rusya'ya sıçraması ve bu krizin de özellikle dış ticaret kanalıyla ülkemize sıçraması nedeniyle 1998 yılı itibariyle ekonomik istikrarını kaybetmiştir.

Tablo 3.8. Dış Ticaret (1997 – 2000)

	İhracat		İthalat		Denge
	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	-22.297.649
1998	26.973.952	2,7	45.921.392	-5,4	-18.947.440
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	-14.084.047
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34	-26.727.914

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 08.05.2011)

Tablo 3.8'den de görüldüğü üzere 1997 – 1999 yıllarını kapsayan süreçte ihracat artışı düşmüş, hatta 1999 yılında ihracat değeri % 1,4 oranında gerileme göstermiştir. Aynı dönemde ithalat da düşmesine rağmen, dış ticaret dengesi yüksek seviyelerde kalmıştır.

Tablo 3.9. Konsolide Bütçe Finansmanı (1996 – 1999, Bin TL)

	Tahvil						Toplam Finansman
	Satış	Ödeme	Net	Bono (Net)	Dış Borç (Net)	Diğer	
1996	583.276	-309.236	274.040	792.189	-158.747	-31.615	1.129.211
1997	2.068.523	-583.679	1.484.843	1.020.674	-225.708	-304.014	2.027.889
1998	2.806.639	-1.509.617	1.297.022	3.293.156	-1.111.713	-71.187	3.486.812
1999	16.903.261	-4.669.480	12.233.781	-2.493.331	218.157	-1.208.281	8.991.863

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim tarihi: 16.05.2011)

Diğer taraftan TÜİK verilerine ve 1987 baz yılına göre 1998 yılında GSMH artış oranı % 46 düşerek GSMH % 3,9 artmış, 1999 yılında ise % 6,1 azalmıştır. 1999 yılında KKBG, GSMH'nin % 15'i seviyesine kadar yükselmiştir. Bu durum faiz oranlarının % 20'lere kadar çıkmasına sebep olmuştur. Makroekonomik dengede baş gösteren bu açıkların, fiyatlar genel düzeyindeki artışın ve yüksek faiz oranlarının sürdürülemez duruma gelmesi sebepleriyle hükümet, 1999 yılında servet üzerinden alınan bazı ek vergileri yürürlüğe koymuş ve sonrasında IMF'ye de bir niyet mektubu sunulmasıyla IMF gözetim ve denetimindeki 'Enflasyonla Mücadele İstikrar Programı'nı ilan etmiştir.

3.3.2. 2000 Yılı Enflasyonla Mücadele İstikrar Programı ve Uygulama Dönemi

Söz konusu programın ana bileşenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Faiz dışı bütçe dengesinde fazla hedefi,
- Ücret ve kurda çapa uygulanması. Buna göre bir yıllık çapa ücretlerde % 25, kurda ise % 20 olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan döviz kuru sepeti ABD doları+0,77 Avro olarak belirlenmiştir,
- Vergi politikası ve vergileme, tarım, sosyal güvenlik alanlarında yapısal reformlar,
- İhtiyaç duyulacak finansmanın özelleştirme gelirlerinden sağlanması,
- Faiz oranlarında serbestlik.

Böylelikle enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bunun da kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul edilmiş ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınmıştır. Bu amaçla bir yandan kamu harcamalarının

kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankasından sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7,5 milyar dolar fazla vermesi temel hedef olarak ortaya konulmuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 20).

Para politikası alanında ise Merkez bankasının net iç varlıklarına sınırlama getirilmiştir. Net iç varlıklar sınırı 1.2 Katrilyon TL olarak belirlenmiş ve net iç varlıkların döviz girişi oranında artırılması kararlaştırılmıştır. Böylece Merkez Bankasının para basımı sınırlandırılmış ve bankanın, para kurulu (currency board) gibi çalışması hedeflenmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 20).

Programın uygulamaya konulması istenen sonuçları getirememiştir. Tablo 3.8'deki dış ticaret verilerinde 2000 yılında ihracatın sadece % 4,5 ithalatın ise aynı yılda % 34 oranında arttığı görülmektedir. Bu olumsuz durumun nedeni faiz oranlarındaki düşüş sebebiyle talebin ve iç tüketimin artması ve ulusal paranın değerlenmesi olarak gösterilebilir. Nitekim Tablo 3.10'da görüleceği üzere tüketici kredilerinin toplam değeri Aralık 1999'da 501.560 Milyar TL'den Eylül 2000'de 1.766.346 Milyar TL'ye ulaşırken, kredi kullanan kişi sayısı da yaklaşık iki kat artmıştır.

Tablo 3.10. Tüketici Kredileri (1999 Aralık – 2000 Eylül)

Dönem	Cins	Miktar (Milyar TL)	Adet
1999 Aralık	TL	470.773	437.502
	YP	30.787	5.719
	Toplam	501.560	443.221
2000 Mart	TL	976.335	625.567
	YP	35.190	12.286
	Toplam	1.011.525	637.853
2000 Haziran	TL	1.683.108	881.510
	YP	83.238	10.884
	Toplam	1.766.346	892.394
2000 Eylül	TL	1.632.905	777.850
	YP	98.952	8.280
	Toplam	1.731.857	786.130

Kaynak: www.tbb.org.tr (Erişim tarihi: 18.05.2011)

Faiz oranlarındaki bu artışa rağmen yabancı para girişindeki azalma tersine çevrilememiştir. Diğer taraftan ulusal paradaki aşırı değerlenme likidite sıkıntısını derinleştirmiştir. 2000 yılı Kasım ayına gelindiğinde likidite açığı bulunan bankaların sorunları spekülasyonlara neden olmuş ve IMF Programının sürdürülebilirliği sorgulanmaya başlanmıştır (BDDK, 2009).

Kasım ayının ikinci yarısında kısa vadeli faiz oranlarında yaşanan sıçrama ile eşanlı olarak tahvil, bono ve hisse senedi fiyatları keskin bir biçimde düşmüştür. Bu dönemde fonlama imkanları daralan bazı bankaların, yükümlülüklerini yerine getirmek için yoğun menkul kıymet satışına başlaması, bu kağıtların ikincil piyasadaki arzının artmasına ve değerinin daha da düşmesine neden olmuştur. Piyasalarda artan gerginlik nedeniyle, 22 Kasım 2000'den itibaren döviz talebi artmış, yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme çabaları sonucunda TCMB 6 milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş ve rezervler azalmıştır. Yatırımcıların da satışa geçerek döviz talebinde bulunmaları piyasadaki TL sıkışıklığını artırarak faiz oranlarının daha da yükselmesine yol açmıştır (BDDK, 2009).

Kasım krizinin derinleşmesini IMF'nin 7,5 milyar dolar tutarında ek kredi vermesi ve halkın her şeye rağmen TL'den dövize geçmemesi önlemiştir. Kasım

krizinden sonra, IMF'nin de uyarılarına rağmen kur çıpasına devam edilmiştir. IMF kredisi ek rezerv kolaylığı (Supplemental Reserve Facility) şeklinde verildiğinden vadesi çok kısa ve maliyeti yüksek olmuştur. Böylece kur çıpası yüksek bir maliyet ödenerek savunulmuştur (Güloğlu, 2001: 6).

3.3.3. Şubat 2001 Krizi: Öncesi ve Kriz Dönemi

Türkiye Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001'in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. 5 Ocak'ta Merkez Bankası döviz rezervleri yeniden 25 milyar doların üzerine çıkmış ve Şubat krizine kadar da bu seviyenin altına inmemiştir. 2000 yılı Aralık sonunda ortalama % 199 olan interbank gecelik faiz oranları, Ocak ayında % 42'ye düşmüştür. İMKB 100 endeksi de 4 Ocak'ta 10.198'e yükselmiştir (Güloğlu, 2001: 6).

Piyasaların hassas ve gergin olduğu bu dönemde devlet kademesinin en üst düzeyinde yaşanan şok edici siyasi kriz, piyasaların sarsılmasına neden olmuştur. En üst düzeyden gelen finansal krize yönelik spekülasyonlar ekonomik krizi tescillemiş ve piyasa aktörleri sonuçta yoğun döviz talebinde bulunmuşlardır. TCMB rezervlerini kısa sürede eriterek piyasaya 5 milyar 362 milyon dolar tutarında satış gerçekleştirmiştir. 22 Şubat 2001 tarihinde ise istikrar programıyla uygulanan döviz kuru çapası yerine dalgalı kur rejiminin yürütüleceği TCMB tarafından ilan edilmiştir.

Dalgalı kur kararının alınmasından sonra döviz fiyatları iki gün içinde 600 Bin TL'den 1 Milyon TL'ye çıkmıştır. Krizin başladığı 19 Şubat günü Ziraat ve Halk Bankaları para piyasasından 10 katrilyon Türk Lirası çekmişlerdir. Bu tutar o dönemin bankacılık sistemindeki toplam Türk Lirası mevduatının üçte birine tekabül etmekteydi. Hazinesinin borçlanma maliyeti % 144'e çıkmış ve repo faizleri % 3000'leri, gecelik faizler ise % 7000'leri bulmuştu. Yerli- yabancı sermaye gruplarının hızla TL yatırımlarını boşaltarak, döviz yöneldiği sonucu TCMB'den 20 Şubat valörlü 7,6 milyar dolar talep edilmiştir. Ancak 20 Şubat'ta bankalar talep ettikleri dövizin % 86'sını geri satmışlar ya da işlemlerini iptal etmişlerdir. Bankaların ihtiyaçlarının beş katını talep etmeleri krizi derinleştiren bir faktör olmuştur. Bankaların o dönemde bu kadar yüksek bir döviz talebinde bulunmalarının bir nedeni de taşıdıkları açık pozisyonların düzeyiydi. BDDK Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu'na göre bankacılık sektörünün 19

Şubat itibariyle 15,2 milyar dolar olan vadeli işlemler hariç döviz pozisyon açığı, 15 Haziran itibariyle 7,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. TMSF Bankaları hariç tutulduğunda aynı dönemde bilanço içi yabancı para açık pozisyonu 10,7 milyar dolardan 735 milyona inmiştir (Ögel, 2005: 67).

Bankacılık sektörünün yukarıda bahsedilen siyasi gerginlik ve devamındaki açıklamalar nedeniyle normalden fazla paniğe kapılmalarının 3 nedeninin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi olarak kabul edilebilecek olanı bankaların, özellikle de kamu bankalarının, açık pozisyonlarıdır. İkinci neden; Aralık 2010'da Demirbank'ın TMSF'ye devredilmesi ve Park Yatırım'ın bankacılık işlemleri yapma yetkisinin kaldırılması gelişmelerine bağlı olarak aktif bankalardaki benzer durum senaryoları türetilmesi olmuştur. Üçüncü neden ise ekonominin Kasım 2000 Krizini henüz atlatamamış olması dolayısıyla piyasaların aşırı kırılğan durumu olarak sayılabilir.

3.3.4. Şubat 2001 Krizi Sonrası ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kara Çarşamba olarak da bilinen Şubat 2001 Krizinin yaşanması itibariyle döviz kurundaki çapa uygulaması sona ermiş ve dalgalı kur sistemi benimsenmiştir. Bu kriz aynı zamanda 2000 yılında uygulamaya konulan IMF destekli istikrar programını da uygulamadan kaldırmıştır. Kriz öncesinde krizde yaşanan gelişmeler, Türkiye'de bankacılık sisteminin zaafalarını ortaya koymuştur. Bankacılık sisteminde radikal yapısal değişikliklerin yapılması gereği kamuoyunun her kesimi tarafından net bir şekilde görülmüştür.

Krizin yarattığı bazı etkiler ise GSMH'de % 5,7 oranında düşüş (World Bank Indicators), öncekilerle birlikte toplam 21 adet bankanın çöküşü (bir kısmı TMSF'ye devredilmiş, bir kısmı tasfiye edilmiş, bir kısmı ise çözüm beklemekteydi), %65'leri aşan enflasyon oranı şeklinde oluşmuştur.

Kriz sonrası dönemde TCMB para politikasını güncel ekonomik ortama göre yeniden şekillendirmiştir. Bu amacı teminen üç aşamalı bir strateji uygulamıştır. İlk aşamada dalgalı kur rejimi ile birlikte TCMB açısından en öncelikli konu, ödemeler sisteminin bir an önce kesintisiz çalışmasının temini ve menkul kıymet ve para piyasalarında istikrarın tekrar tesisi olmuştur. TCMB bu amaçla, kamu ve TMSF bünyesindeki bankaları repo işlemleri ile doğrudan fonlamıştır. İkinci aşamada TCMB ve HM koordineli bir operasyon gerçekleştirerek, kamu bankalarının görev

zararları ile TMSF bünyesindeki bankaların sermaye açıkları karşılığında söz konusu bankalara devlet tahvili vermiştir. Diğer taraftan IMF ve Dünya Bankası kanallarıyla dış finansman olanakları da artırılarak yaklaşık 16,5 milyar dolarlık mutabakatlar gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada HM iç borç takas işlemi oluşturmuştur (BDDK, 2009).

Kriz öncesi gelişmeler, kriz dönemi ve bankacılık sistemine ilişkin tespitler ışığında Mayıs 2001’de yine IMF destekli bir program olan ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ ilan edilmiştir. Programın 26. Maddesinde:

“Yaşanan krizler; faizlerde ve enflasyonda artış, döviz kurlarındaki dalgalanmayla birlikte tüm ekonomide bir belirsizlik ortamına yol açmıştır. Bu durum, reel sektörü de çok olumsuz etkilemiştir. Mali sektörde yaşanan sıkıntılar reel kesime yeni kredi imkanını ortadan kaldırırken, reel kesimin kredi geri ödemelerinde de önemli sorunlara yol açmaktadır.”,

ifadesine yer verilmektedir (TCMB).

Programda geçen yukarıdaki ifadede özellikle kredi geri ödemelerinde yaşanan sıkıntılara vurgu yapılmaktadır. Ekonomideki belirsizliği ortadan kaldırmak için alınan ve alınacak önlemler ise Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Program öncelikle başarıya ulaşmak için programın siyasi otorite ve kamuoyu tarafından sahiplenilmesini ve şeffaflığı temel ilkeler olarak benimsemiştir. Ardından alt hedefler belirlenmiştir. Bu alt hedefler:

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biri biçimde sürdürmek,
- Bankacılık sektöründe kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmek,
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek,
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak,olarak sayılmıştır.

Bu ilkeler ve alt hedefler ekseninde program, dört ana alanda 15 adet yasal düzenleme öngörmüştür. Bu dört ana alan;

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması,

- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi,
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması,
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,

olarak sıralanmıştır.

Yasal düzenlemeler ise;

- Bütçe kanununda değişiklikler,
- Görev zararlarını kaldıran kanun ve kararname,
- Borçlanma yasası,
- Kamulaştırma yasası,
- 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun kaldırılması hakkında kanun,
- Kamu ihale yasası,
- Merkez Bankası yasası,
- Bankalar kanunundaki değişiklikler,
- İş güvencesi yasası,
- Ekonomik ve sosyal konsey yasası,
- Sivil havacılık yasasında değişiklik,
- Telekom yasası,
- Şeker kanunu,
- Tütün kanunu,
- Doğalgaz kanunu,

olarak belirlenmiştir. Bu yasal düzenlemelerle ilgili çalışmaların birçoğu, program yayınlandığında bitmiştir. Diğerlerinin ise o dönemde bitme aşamasında olduğu belirtilmiştir.

Programda yer alan hususlar yapısal bozuklukların giderilmesi, bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, gelirlerin artırılması ve giderlerin azaltılmasına yöneliktir. Dalgalı kur rejimi dolayısıyla oluşabilecek enflasyon artışı için önlemler, harcamaların azaltılması, kamuda personel sayısının yükseltilmemesi, ücretlere zam yapılmaması tedbirleridir.

3.3.5. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Etkileri

Program incelendiğinde 2000 yılı istikrar programıyla benzer olduğu görülmektedir. Ancak döviz kuru çapasından vazgeçilerek dalgalı kur rejimine geçiş iki program arasındaki temel fark olarak kabul edilebilir. Programla sağlanmak istenen hedefler benzeşse de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yapısal reformları ön

plana çıkararak hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Özellikle bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, giderleri azaltmak ve gelir artışı hedefe ulaşmada temel araçlar olarak göze çarpmaktadır. Sonraki bölümlerde bu hedeflere ilişkin kriz öncesi ve sonrası veriler değerlendirilecektir.

3.3.5.1. Genel etkileri

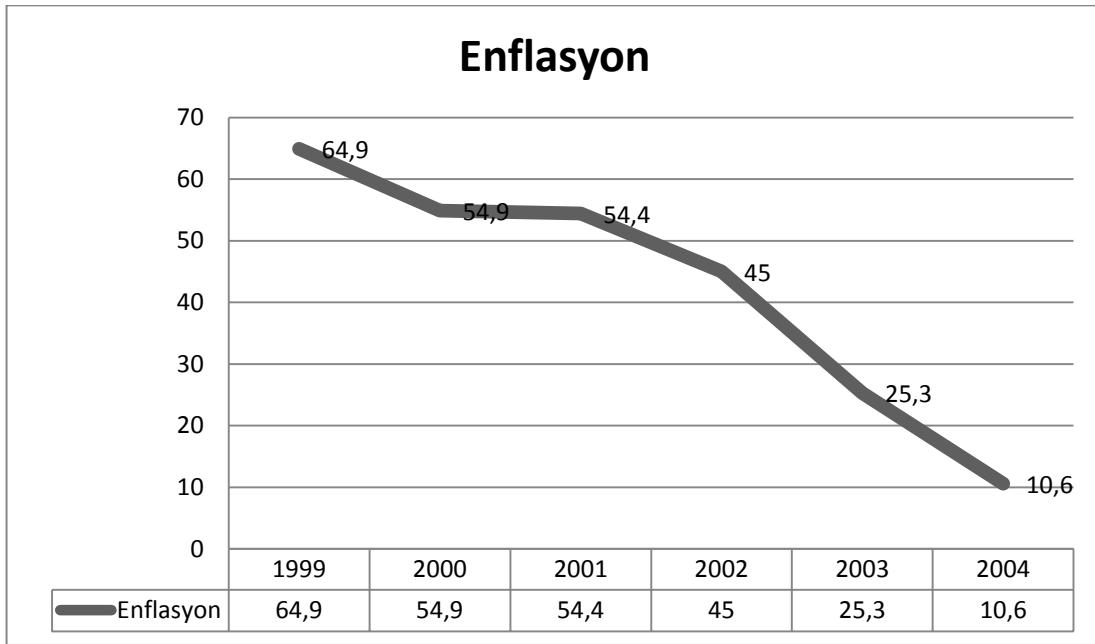
2000 yılı başlarındaki program ile istikrar kazanma eğilimine giren ülkemiz ekonomisi % 6,8'lik bir büyüme oranı yakalamışken, 2000 Kasım ve 2001 Şubat sarsıntıları bu durumu % -5,7'lik bir oran ile tersine döndürmüştür. Aynı süreçte kişi başına düşen milli gelir ise 4.011 dolardan 2.906 dolara düşmüştür. 2001 krizinin bu şoku Tablo 3.11'de görüldüğü üzere Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile atlatılmıştır ve sonraki yıllarda ülkemiz ekonomisi istikrarlı bir büyüme dönemine girmiştir. Öyle ki; kişi başına düşen milli gelir 2001 yılında 2.906 seviyesinden 2005 yılına kadar 6.786 dolar gibi ciddi bir rakama ulaşmıştır. 2001 yılından sonra 2005 yılı sonuna kadar ülkemiz ekonomisi sürekli büyümüştür ve büyüme oranındaki değişim % 4,9'un altına hiç düşmemiştir. Tablo 3.11'deki verilerden hareketle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının, genel istikrarı oluşturma anlamında başarılı olduğu söylenebilir.

Tablo 3.11. GSMH Değişim Oranları (1999 – 2005)

Yıllar	GSMH (Cari / Milyon \$)	GSMH Değişimi (%)	KBG (Cari / \$)	KBG Değişim (%)
1999	249.751,47	-3,4	3.816	-5
2000	266.567,53	6,8	4.011	5
2001	196.005,29	-5,7	2.906	-7
2002	232.534,56	6,6	3.400	5
2003	303.005,30	4,9	4.371	4
2004	392.166,27	9,4	5.582	8
2005	482.979,84	8	6.786	7

Kaynak: www.worldbank.org (Erişim tarihi: 02.04.2011)

Programın ana hedeflerinden birisi olan enflasyonu düşürme hususunda, kısa vadedebüyüme oranında yakalanılan başarının gerçekleştirildiği söylenemez. Kamu harcamalarının azaltılması, ücretlerin kısılması ve zam yapılmaması ve gelirleri artırmaya yönelik tedbirler enflasyonun dizginlenmesine yöneliktir. Ancak enflasyonda gerçekleşen düşüş 2002 yılında istenen düzeyde olmamıştır. Uzun dönemde ise hedeflenen düzeylerin yakalandığı söylenebilir. Nitekim 2001 sonrası enflasyon sırasıyla % 45, % 25,3 ve nihayet 2004 yılında % 10,6 düzeyine inmiştir.

Grafik 3. Enflasyon (1999 – 2004)³

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 10.04.2011)

Kriz öncesi ve sonrası döneme bakıldığında gelir artışında normal trend harici bir değişiklik görülmemekle beraber, program sonrası gider artış hızının düştüğü Tablo 3.12’de görülmektedir. 2004 yılı sonuna kadar istikrarlı değişim oranlarıyla ve yüksek ölçülen bütçe dengesi açığı, 2005 yılında ani bir düşüşle 8 milyar TL seviyesine düşmüştür. Bu 1999 yılındaki denge miktarından daha düşük bir tutardır, ancak 1999 yılı gelir-gider tutarları ile 2005 yılındaki gelir-gider tutarları göz önüne alındığında, bu seviyede bir bütçe dengesi açığının çok başarılı olduğu söylenebilir. Nihayet, programın uzun vadede ulaşılan hedeflerinden biri de gelir-gider dengesidir denilebilir.

³TÜFE=1994

Tablo 3.12. Konsolide Bütçe Dengesi (1999 – 2005)

	Gelir (Bin TL)	Gelir Değişim(%)	Gider (Bin TL)	Gider Değişim(%)	Denge (Bin TL)	Denge Değişim(%)
1999	18.933.065	60,3	28.084.685	79,9	-9.151.620	140,6
2000	33.440.143	76,6	46.705.028	66,3	-13.264.885	44,9
2001	51.542.970	54,1	80.579.065	72,5	-29.036.095	118,9
2002	75.592.324	46,7	115.682.350	43,6	-40.090.026	38,1
2003	100.250.427	32,6	140.454.842	21,4	-40.204.415	0,3
2004	110.720.859	10,4	141.020.860	0,4	-30.300.001	-24,6
2005	137.980.944	24,6	146.097.573	3,6	-8.116.929	-73,2

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim tarihi: 16.05.2011)

Krizin başlıca nedeni olan bankacılık sistemindeki açık pozisyonların iyileştirilmesi için alınan önlemlerin sonucuna bakmak da programın ve tedbirlerin başarısı açısından önem arz etmektedir. Önceki bölümde değinildiği üzere bu sorunu ortadan kaldırmayı teminen HM iç borç takası gerçekleştirmiş, TCMB’de buna destek vermiştir. BDDK’nın çalışma tebliğinde belirtildiği üzere, 2000 yılı sonunda 8,4 milyar dolar olan özel bankaların bilanço içi yabancı para pozisyon açıkları, 2001 yılı sonunda 1,5 milyar dolara gerilemiştir. Özel bankaların bilanço içi yabancı para pozisyon açıklarındaki daralma, 2002 ve 2003 yıllarında da devam etmiş ve 26 Eylül 2003 tarihinde 764 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Vadeli işlemler dahil yabancı para net genel pozisyonu incelendiğinde; özel bankaların 2000 yılı sonunda 1.182 milyon dolar olan pozisyon açığı, 2001 yılı sonu itibariyle 110 milyon dolar fazlaya dönüşmüştür. 2002 yılında ise 335 milyon dolar olan döviz pozisyon açığı, 2003 yılı Eylül ayında 659 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2009).

Tablo 3.13. Özel Bankaların Döviz Pozisyonu (2000 - 2003)

(Milyar Dolar)	2000				2001				2002				2003	
	Kas.	19.Şub	Haz	Ara	Mar	Haz	Ağu	Eki	Kas	Ara	Oca	Eyl		
Bilanço İçi Poz.	-10,7	-9,0	-2,1	-1,5	-1,0	0,0	-0,3	-0,4	-0,3	-0,5	-0,1	-0,8		
Vadeli Poz.	9,7	7,9	2,2	1,6	1,3	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,1	0,4	-0,1		
Net Genel Poz.	-1,0	-1,0	0,1	0,1	0,3	-0,1	-0,3	-0,5	-0,3	-0,4	0,3	-0,7		

Kaynak: BDDK, 2011

Önceki bölümlerde, grafiklerde ve tablolarda belirtilen göstergelere bakıldığında programın başarıyla uygulandığı ve programa olan güvenin söz konusu dönemde tam olduğu söylenebilir. Gelir-gider dengesinde uygulanan programdaki hedefe ulaşmanın yıllar alması, tüketici alışkanlıklarına bağlanabilir ve bu durum rasyonel olarak kabul edilebilir.

3.3.5.2. Dış ticaret üzerindeki etkileri

Dış ticaretimize bakıldığında 2001 yılında yaşanan krizin ihracatın seyrini değiştirmede, ancak ithalat değerini %24 gibi ciddi bir oranda düşürdüğü görülmektedir. Bu düşüş, kriz esnasında gerçekleştirilen ve 1 doları 958.000 TL'ye eşitleyen devalüasyonun etkisi olarak göze çarpmaktadır. Ancak görüldüğü üzere daha önceki tüm devalüasyonlar sonrası dönemlerde yaşandığı gibi ithalat sonraki yıldan itibaren normal seyrine dönmüştür. Dolayısıyla program dış açık sorununa çözüm olamamış ve dış açık yıldan yıla artmaya devam etmiştir.

Tablo 3.14. Dış Ticaret (1999 – 2005)

	İhracat		İthalat		Denge
	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	-14.084.047
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34	-26.727.914
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.708
2003	47.252.836	31,0	69.339.692	34,5	-22.086.856
2004	63.167.153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.613
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 08.05.2011)

Güçlü ekonomiye geçiş programının, dış ticaret dengesi dışındaki alanlarda başarılı olduğu, ancak dış açığın azaltılmasına katkıda bulunmadığı söylenebilir. Ancak dış açık, tüm dünyadaki açık ekonomilerde, Çin Halk Cumhuriyeti gibi birkaç ülke haricinde, çözümü bulunamayan bir sorundur. Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmenin nimetlerinden azami oranda faydalanılan günümüzde dış açık sorununa istikrarlı ve sürdürülebilir bir çözüm bulmak ciddi bir dönüşüm gerektirmektedir. Devalüasyon ise sadece bu soruna bir yıllığına çözüm olabilmektedir.

3.4. 2008 – 2009 GLOBAL FİNANSAL KRİZ

Ülkemizde yaşanan bu kriz, tüm Dünyaya sirayet eden ve ‘Mortgage Krizi’ olarak da bilinen ABD kaynaklı bir küresel krizdir. 2002 yılından sonraki dönemde tüketim artışı temel kaynağından çıkan bu sonuç küreselleşmenin tüm Dünyada ne kadar benimsendiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Sonraki alt bölümlerde 2008-2009 global finansal krizinin öncesi, nedenleri, kriz dönemi, krizi atlattırma yönelik tedbirler ve etkilerine değinilecektir.

3.4.1. Global Finansal Krizin Nedenleri

2000’li yıllarda, küreselleşmenin gittikçe derinleşmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinde gözlenen yükseliş trendi sonucunda finansal piyasalarda hızlı bir artış meydana gelmiştir. Başta türev araçlar olmak üzere yeni finansal araçların yaygınlaşması ve sanayileşmiş ülkelerde faiz oranlarının düşük seviyede olması, uluslararası likidite bolluğuna neden olmuş ve dünya ekonomisinde 2002 yılında başlayan canlanmanın daha da güçlenmesini sağlamıştır. 1991-2000 döneminde % 3,1 oranında büyüyen dünya ekonomisi, özellikle yükselen piyasa ekonomilerindeki hızlı büyümenin etkisiyle, 2003 – 2007 döneminde ortalama % 4,7 oranında büyümüştür. Bu dönemde, Dünya ticaret hacminde yıllık ortalama büyüme % 8 olurken, başta ham petrol olmak üzere uluslararası piyasalarda temel mal fiyatlarında hızlı bir artış gözlenmiştir. Talep ve temel hammadde fiyatlarındaki artışa karşın, 2003 – 2007 döneminde sanayileşmiş ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinde enflasyon kontrol altında tutulmuştur. Bu dönemde, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin uluslararası piyasalarla gittikçe bütünleşmelerinin ve önemli bir üretim merkezi

olmalarının, dünya genelinde üretim, dış ticaret ve enflasyon açısından olumlu etkileri olmuştur (Yükseler, 2009: 8).

Söz konusu krizin en önemli nedeni, ABD'deki tutsat piyasasında; Clinton döneminden itibaren başlayarak eşik altı denem alt gelir gruplarına verilen ve ödenmesi sorunlu olan tutsat ürünlerinin aşırı gelişmesi olarak söylenebilir. İkinci bir neden ise ABD piyasasında -ve sirayet etkisiyle diğer piyasalarda- yine Clinton döneminden başlayarak devam eden serbestleşme, mevduat bankacılığı ve yatırım bankacılığı arasındaki engellerin kaldırılması ve türev piyasalarının olağanüstü gelişmesidir. Bütün bunlara bağlı olarak ABD'deki Federal Reserve Board'ın efsanevi başkanı Alan Greenspan döneminde yaşanan düşük faiz-yüksek likidite rejimidir. Düşük faiz rejimi altında eşik altı tutsat piyasasının özendirilmesi ABD'deki ev fiyatlarında büyük çaplı artışlar meydana getirmiştir. Bu ülkedeki ev fiyatlarının gelişmesini ölçen en güvenilir endekslerden biri, Case-Shiller adı verilen ve Yale Üniversitesi'nden Karl Case ve Robert Shiller'in geliştirdiği ABD'deki ev fiyatlarının endeksidir. Bu endekse göre ABD'deki ev fiyatları 2007 yılı sonunda en yüksek noktaya ulaştıktan sonra hızlı bir düşüş göstermeye başlamıştır. Birçok kişi bu olayı; ev fiyatlarındaki köpüğün patlaması ya da ev fiyatlarında son yıllarda görülen artışların sürdürülemez duruma gelip inişe geçmesi olarak ele almıştır. ABD'deki finans piyasalarından başlayarak, tutsat kredilerinin paketlenmesi sonucunda, çok geniş hacimli bir menkulleştirilmiş tutsat kredisi ürünleri piyasası (mortgage-backed securities ya da MBS) ortaya çıkmıştır. ABD'deki ev fiyatlarındaki düşüşle birlikte MBS ürünlerini portföylerinde tutan banka ve diğer finans kuruluşlarının bilançolarında zararlar meydana gelmeye başladı. Küresel finansal krizin ilk belirtileri bu şekilde ortaya çıktı (Altuğ, 2009).

Konut (mortgage) ve borsa balonlarının patlaması ve kredi çökmesiyle patlak veren finansal krizin ekonomik krize (resesyon) dönüşmesi kaçınılmazdı. Nitekim NBER'in tespitlerine göre 2007 yılı Aralık ayında zirveye ulaşmış olan iktisadi faaliyet önce yavaşlamaya ve özellikle de 2008'in ikinci yarısından itibaren ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere gerilemeye başladı. Milli gelir, istihdam, krediler, sermaye akımları ve dış ticaret akımlarında II. Dünya Savaşı sonrası en büyük düşüşler yaşandı; işsizlik oranları rekor düzeylere çıktı. Bu finansal krizin ve izleyen daralmanın nedenleri arasında yaygınlıkla şirket yönetimlerinin başarısızlığı, aşırı kaldıraçlama, deregülasyon, ahlaki zafiyet (moral hazard) problemleri

zikredilmektedir. Jeffrey Frankel'in New York Times'da yayınlanan 'Tek Çizelge'de Finansal/İktisadi Krizin Kökenleri' başlıklı çizelgesi bunların en derli toplu ve tipik örneklerinden biridir. Frankel'in çizelgesinde en tepede finansal/iktisadi krizin beş kaynağı yer almaktadır (Aydoğuş, 2009):

- Gevşek para politikası
- Finansal piyasalarda risklerin olduğundan küçük değerlendirilmesi
- Şirket yönetimlerinin başarısızlığı (corporate failure)
- Hane halklarının az tasarruf edip çok borçlanması
- Federal bütçe açıkları

Bunlardan ilk üçü finans kurumlarında aşırı kaldıraçlamaya ve borsa balonuna yol açmış, konut ve borsa balonlarının patlaması ise finansal kriz sonucunu doğurmuştur. Finansal çökme, Çin'in büyümesi ve Körfez Bölgesindeki istikrarsızlık gibi dışsal nedenlerle petrol fiyatlarında ortaya çıkan artışla birlikte, nihai olarak 2008-09 ekonomik krizine neden olmuştur (Aydoğuş, 2009).

Bu olumsuz gelişmelerden sonra tüm Dünyada finans kuruluşları birer birer çökmeye başlamıştır ve ülkelerden de tepki olarak kurtarma paketleri açıklanmıştır. Bunlardan en önemlileri, ABD'de;15 Eylül'de Lehman Brothers'ın iflası, 17 Eylül'de AIG'nin kamulaştırılması, Citigroup'a sermaye desteği verilmesi, AB Bölgesinde; Fortis'in ve Dexia'nın finansal olarak desteklenmesi, UBS'in kurtarılması, ING'ye sermaye desteği verilmesi olarak sıralanabilir. Diğer taraftan hükümetler tarafından gerçekleştirilen kurtarma paketleri de ABD'de 1,5 trilyon dolar, Almanya'da 500 milyar avro, İngiltere'de 400 milyar sterlin, İrlanda'da 450 milyar dolar gibi çok ciddi rakamlara ulaşmıştır.

3.4.2. Global Finansal Krizin Türkiye'ye Sirayeti ve Kriz Dönemi

Ülkemiz ekonomisinin 1980'li yıllardan itibaren dışa açılma ve küresel piyasalara entegrasyonu süreci günümüze kadar son hızıyla devam etmektedir. Bu entegrasyon sürecinde Türkiye'nin rehberi ve ortağı çoğu zaman IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Küreselleşmenin sembolü haline gelen uluslararası kuruluşlardan olan bu kurumlar, üyesi ülkelere yol göstermekte ve sonrasında gözetim ve denetim faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Dünya

ekonomisindeki canlanma, talep artışı ve büyüyen ekonomiler trendi benzer şekilde Türkiye’de de yaşanmıştır.

Tablo 3.15. GSMH Değişimleri (2003 – 2010)

Yıllar	GSMH (Cari / Milyon \$)	GSMH Değişimi (%)	KBG (Cari /\$)	KBG Değişim (%)
2003	303.005,30	4,9	4.371	4
2004	392.166,27	9,4	5.582	8
2005	482.979,84	8	6.786	7
2006	530.900,09	7	7.365	6
2007	647.155,13	5	8.865	3
2008	730.337,49	1	9.881	-1
2009	614.553,92	-5	8.214	-6
2010	735.263,55	9	9.712	8

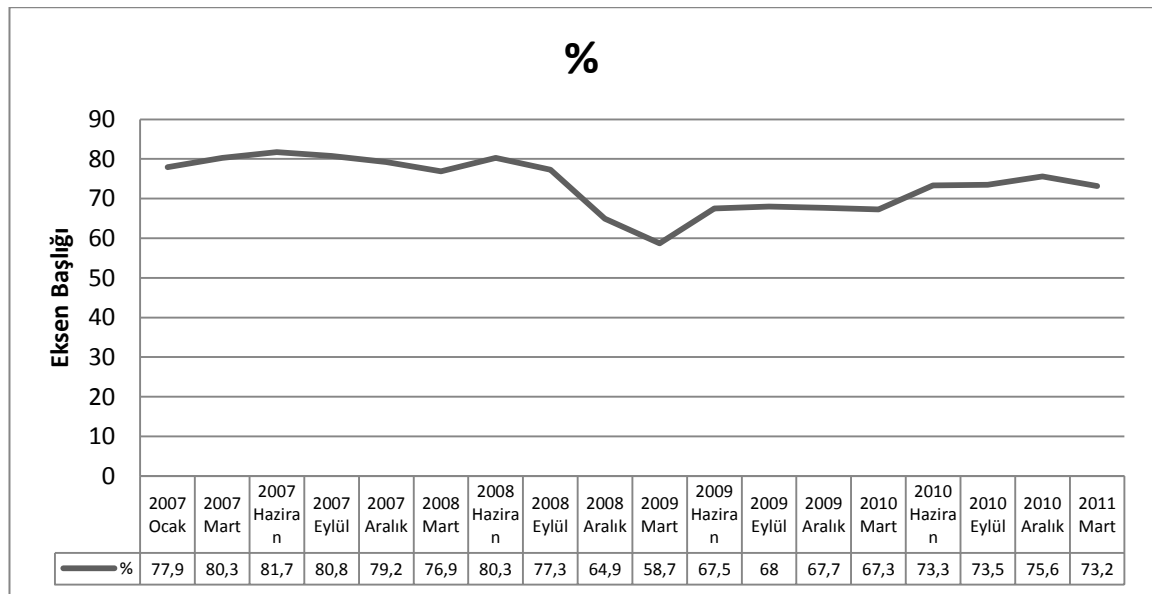
Kaynak: www.worldbank.org (Erişim tarihi: 02.04.2011)

Tablo 3.15’den görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisi 2008 yılına kadar büyüme trendinde olmuştur. GSMH 2008 yılında 730 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Diğer taraftan KBG 9.881 doları görmüştür. Bu ve diğer olumlu gelişmeler Türkiye ekonomisini dünyanın ilk 20 büyük ekonomisi içerisine sokmuştur (www.g20.org). Türkiye’nin dış ticarete sürekli yeni hedef pazarlar bulma arayışında içinde olması, küreselleşmeye entegrasyon ve yeni Dünya düzenine uyum arzusunun bir sonucudur. Nitekim dış pazarlara açılım hususunda yetkililerce yapılan bütün açıklamalarda Türkiye’nin Dünya ticaretindeki pastadan hakkettiği payı alamadığı sürekli vurgulanmaktadır. Böyle bir ortamda ABD kaynaklı global krizin Türkiye’yi negatif etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Nitekim imalat sanayi kapasite kullanım oranları 2007’deki en yüksek oran olan % 81,6’dan 2009 Mart ayında %58,7’ye kadar gerilemiştir. Grafik 4’ten görülebileceği üzere imalat sanayinde kapasite kullanım oranı 2008 Mart ayında düşmüş, Haziran ayında Mart öncesi durumuna kavuşmuş ancak bu tarihten sonra 2009 ilk çeyreğine kadar sürekli gerileme yaşamıştır.

Reel sektörde yaşanan bu resesyon döneminde, reel sektör yüksek düzeyde dış borçlanma ile finanse edildiğinden artan kur ile birlikte kur farkı karlarını da yitirmiştir. Diğer taraftan bilanço yapıları bozulmuş ve iç ve dış talepteki gerileme ciroları düşürürken stokların artmasına neden olmuştur. Bankacılık kesimi de reel kesimde bozulan kredibilite ile birlikte kredi vermede isteksiz davranırken, kredilerde yeniden yapılanma dönemi başlamıştır (Uzunoğlu, 2009).

Grafik 4. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (2007 Ocak – 2011 Mart)

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 28.04.2011)

Diğer taraftan vergi gelirlerinin genel bütçe gelirlerindeki payına bakıldığında, KDV'nin 2009 yılındaki payının önceki yıllara göre neredeyse aynı kalarak artış göstermediği görülmektedir. Bu durum, resesyon sebebiyle talebin düşmesine bağlanabilir.

Dış ticaretimize bakıldığında ise 2009 yılında ihracatta ve ithalatta sert bir düşüş görülmektedir. Dış ticaret hacmi 2008 yılındaki 334 milyar dolardan, 2009 yılında 243 milyar dolara gerilerken, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65,4'ten % 72,5'e yükselmiştir.

3.4.3. 2008 – 2009 Krizine Yönelik Tedbirler

Kriz döneminde Türkiye'nin krizden etkilenmeyeceğine ya da etkilenmediğine dair söylemler bir hayli popüler olsa da özellikle reel kesimde yaşanan duraklama ve dış ticaret rakamları ülkemizin global krizden önemli ölçüde etkilendiğinin kanıtları olmuştur. Söz konusu gelişmeler karşısında ülkemizde krizin etkilerini minimuma indirmeye yönelik alınan tedbirleri Erdönmez şu şekilde sıralamıştır (Erdönmez, 2009):

- TCMB, uluslararası piyasalardaki belirsizlikler ortadan kalkıncaya kadar döviz ve efektif piyasaları döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren yeniden başlanmasına karar verdiğini açıklamıştır,
- TCMB, döviz depo piyasasında işlem limitlerini 23 Ekim 2008 tarihinden itibaren iki kat artırarak 10,8 milyar dolara yükseltmiştir,
- TCMB, 21 Kasım 2008 tarihinden itibaren, döviz depo piyasasında TCMB'den yapılacak borçlanmaların vadesini 1 haftadan 1 aya çıkarmıştır.
- TCMB, bankaların zorunlu karşılık oranlarını düşürmüştür,
- TCMB, ihracat reeskont kredisi limitini 1 milyar dolara yükseltmiştir,
- TCMB, Likidite Desteği Kredisi Yönetmeliği yayımlayarak, uygulamaya koymuştur,
- BDDK, bankaların 2008 karlarını dağıtmayarak bünyelerinde tutmalarını istemiş ve faizlerdeki son artışların bilançoları bozmaması için yeni bir düzenleme yapmıştır,
- BDDK'nın, 01 Kasım 2008 tarihli ve 27041 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kararına göre bankaların, ellerindeki menkul değerleri bir defaya mahsus olmak üzere, yeniden sınıflandırmalarına izin verilmiştir,
- BDDK tarafından Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik yayınlanmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte, halihazırda sorunsuz görünen kredilerin de beklenmeden, yeniden yapılandırılabilmesine imkan tanınmıştır,
- Maliye Bakanlığı reel sektöre vergi kolaylığı getirmiştir. Buna göre 1 Eylül 2008 tarihinden önce tahakkuk etmiş olan vergi borçlarının ödenmesine

Aralık 2008 itibariyle başlanması ve 18 takside bölünmesi hükmüne bağlanmıştır,

- TBMM’de kabul edilen ve 21 Kasım 2008 tarihinde Cumhurbaşkanınca onaylanan yasayla, gerçek ve tüzel kişilerce 1 Ekim 2008 tarihi itibariyle sahip olunan para, döviz, altın, hisse senedi, tahvil ve diğer menkul kıymetlerin Türkiye’ye getirilmesi halinde bunlardan yüzde 2 oranında bir vergi alınarak kayda girmesine olanak sağlanmıştır. Aynı şekilde gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yurtiçinde bulunan ancak 1 Ekim 2008 tarihine kadar defter kayıtlarına işlenmeyen taşınır ve taşınmazlarının kayda alınması da yüzde 5’lik bir vergi ödenmek suretiyle mümkün kılınmıştır. Taşınır ve taşınmaz malların Türkiye’ye getirilmesi ya da yurtiçindekilerin kayda alınması, yasa gereğince üç ay süreyle uygulanmıştır,
- Sicil affına ilişkin 5834 sayılı “Karşılıksız Çek ve Protestolu Senetler ile Kredi ve Kredi Kartları Borçlarına İlişkin Kayıtların Dikkate Alınmaması Hakkında Kanun” 28 Ocak 2009 tarihli ve 27124 Sayılı Resmî Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasayla gerçek ve tüzel kişilerin, karşılıksız çek, protesto edilmiş senet, kredi kartı ve diğer kredi borçlarına ilişkin kayıtları, borçların yasanın yürürlük tarihinden önce veya yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde ödenmesi veya yeniden yapılandırılması halinde, borcun tamamının ödenmesini müteakiben TCMB’de tutulan kayıtlardan silinmesi öngörülmüştür,
- Hükümetin kriz ortamında şirketleri, çalışanları ve emeklilere yönelik uygulamaları içeren ‘mini önlem paketi’ TBMM Genel Kurulu’ndan geçerek yasalaşmıştır. Yasayla; İşsizlik Fonu üzerinden uygulanan kısa çalışma ödeneğinde süre 3 aydan 6 aya çıkmış, ödeme miktarı da yüzde 50 artırılmıştır. Emeklilerin aylıkların hiçbir şekilde haciz edilememesi hükmü getirilmiştir. 49 İle dönük uygulanan teşviklerin süresi 1 yıl uzatılmıştır. Bununla birlikte sektörel-bölgesel teşvik sistemine de geçişin yolu açılmıştır.

Bunlara ek olarak otomotiv, beyaz eşya ve elektronik eşyada ÖTV indirimi, konut alımında KDV’nin % 8’e indirilmesi, KOSGEB’e 75 milyon TL ek ödenek verilmesi, DFİF’e ek kaynak aktarımı yapılması da tedbirler arasında yer almıştır.

Alınan tedbirler incelendiğinde; bankacılık sisteminin yapısının bozulmaması ve global krize karşı sağlam pozisyon alabilmesi, nakit kredilerin geri ödenebilmesi ve darboğaz içerisine giren veya girebilecek reel kesimin kredi kullanabilmesi, vergi gelirlerinin düşmemesi ve kayıt dışı unsurların kayıt altına alınarak ek gelir sağlanmasını teminen düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer taraftan ‘yastık altı’ diye tabir edilen tasarrufların da ekonomiye kazandırılmasını teminen tüketime yönelik teşvik edici önlemlerin de alındığı görülmektedir.

3.4.4. 2008-2009 Krizi’ne Yönelik Tedbirlerin Etkileri

2001 yılındaki ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ sonrasında ülkemizde bankacılık sisteminin yapısının tehditlere karşı güçlendiği söylenebilir. Nitekim 2008 – 2009 krizinde, daha önceki krizlerde bankacılık sektöründe yaşanan olumsuz tecrübeler yaşanmamıştır. Bölüm 3.4.3.’de sayılan tedbirlerle de bu yapı daha da sağlamlaştırılmaya çalışılmış ve sonuçları da günümüze kadarki süreçte alınmıştır denilebilir.

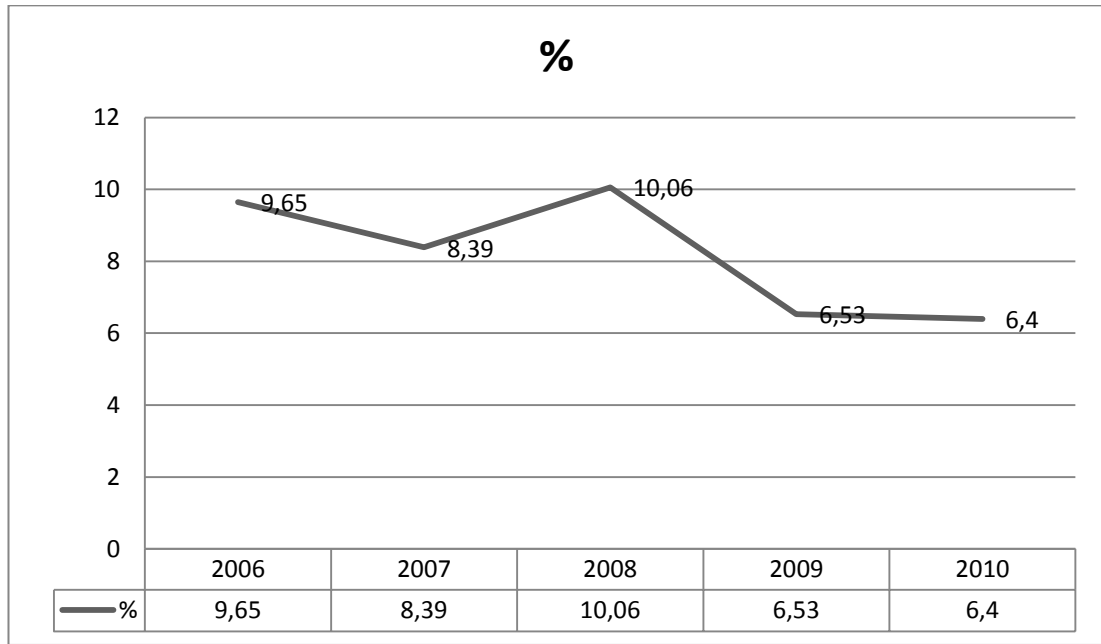
3.4.4.1. Genel etkileri

Alınan tedbirler reel kesimin ekonomiye yeniden müdahil olma sürecine katkıda bulunmuştur ancak kriz öncesine göre hala düşüktür. Nitekim Grafik 4’te görüldüğü üzere imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2011 yılı başında % 75 seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu oran kriz öncesinde %80’ler düzeyinde kaydedilmiştir.

Kriz sonrasında 2010 yılında ülkemiz % 9 oranında büyüme yakalamıştır. GSMH kriz öncesini az da olsa geçmiştir ve KBG, 2010 yılında % 8 artarak 9.712 dolara kadar yükselmiştir.

Diğer taraftan fiyatlar genel düzeyindeki değişim de 2008 yılı sonundan itibaren aşağı çekilerek 2009 yılı sonunda % 6,5 oranına gerilemiştir.

Grafik 5: Enflasyon (2006 - 2010) (%)

Not: TÜFE=2003 baz alınarak oluşturulmuştur.

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.(Erişim tarihi: 10.04.2011)

3.4.4.2. Dış ticaret üzerindeki etkileri

2008-2009 krizinin etkisinin en çok hissedildiği alan dış ticaret olmuştur. 2009 yılında %22,6'lık bir düşüş yaşayan ihracat alınan önlemler ve konjonktürün etkisiyle 2010 yılında %11,5 artarak 114 milyar dolara yükselmiştir. İthalat ise %31,7 oranında artarak 185,5 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle ihracatta yaşanan yükselişin yeterli olmayışı kriz öncesi seviyeye ulaşamama sonucunu doğurmuştur. İthalatın ihracattan fazla artması dış açığı kriz öncesinden de yüksek bir değere sürüklemiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında üç etken olabileceği düşünülmektedir:

- Birincisi; özellikle ÖTV-KDV indirimlerinden dolayı ithal mallara olan talebin artması,
- İkincisi; dış ticaret alışkanlıklarına bakıldığında DİR'in kullanımının yaygın olması,
- Üçüncüsü; küresel piyasalardaki durgunluk sebebiyle yurtdışı talebin düşüklüğüdür.

DİR'in kullanımının yaygınlığı ihracat artışını düşürmüş ve dış açığı olumsuz etkilemiştir. Ülkemizde ihracat çoğunlukla ara malı ithalatı ve bunun işlenmesi sonrasında ihraç edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. İmalat sanayinde kapasite kullanım oranının %80'leri aşmaması dolayısıyla üretimde yaşanan düşüş, ihracatı olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Diğer taraftan talep canlanmasına yönelik tedbirlerin işe yaraması ve fiyatlar genel düzeyi artışının zamanında dizginlenmesi ithalatı artırmıştır denilebilir.

Tablo 3.16. Dış Ticaret (2006 – 2010)

	İhracat		İthalat		Denge
	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)	Değişim (%)	Değer (,000 \$)
2006	85.534.676	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.498
2007	107.271.750	25,4	170.062.715	21,8	-62.790.965
2008	132.027.196	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.378
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 08.05.2011)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. İKTİSADİ ANALİZ

Uygulamada kullanılan ihracat ve ithalata yönelik veriler Türkiye Cumhuriyeti resmi istatistik derleyicisi ve yayımlayıcısı kurumu olan TÜİK'den edinilmiştir. Döviz kuru verileri ise TCMB'den sağlanmıştır. Tüm veriler 1981 – 2010 yılları aralığını kapsamaktadır. Efektif döviz kuru verileri aylık olarak derlenmiş ve üç aylık ortalamaları tespit edilerek değişim oranları saptanmıştır. Bu ortalama hesaplanırken geometrik ortalama yöntemi kullanılmıştır ($Z = \sqrt[3]{Z_i \cdot Z_{i+1} \cdot Z_{i+2}}$) (Kadırlar, 2009:6). Dış ticarete ilişkin veriler ise üç aylık olarak temin edilmiştir.

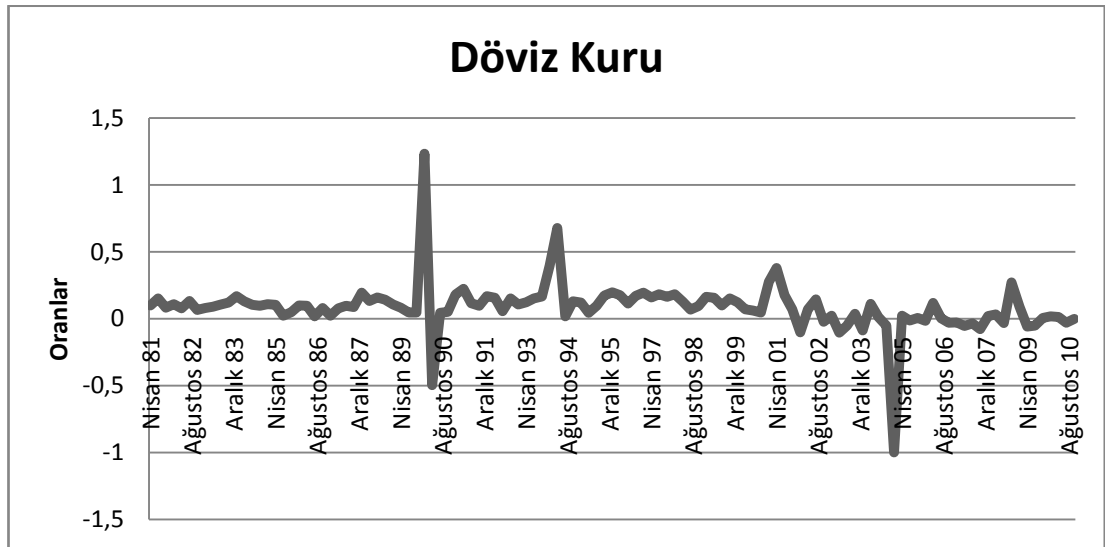
Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki bir illiyet olup olmadığına ilişkin farklı verilerle çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Çekerol ve Gürbüz tarafından yapılan çalışmada, reel döviz kuru değişimleri ile sektörel dış ticaret fiyatları arasındaki bağına ilişkin bir VAR modeli uygulanmış ve uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır (Çekerol ve Gürbüz, 2003). Karagöz ve Doğan ise 1995-2004 yılları arası aylık döviz kurları değişimleri ile ihracat ve ithalat değişimlerini incelemiş ve ihracat ve ithalatın birbirlerinin gecikmeli değerlerinden etkilendiğini tespit ederken; döviz kurları değişimi ile ithalat ve ihracat arasında bir etkileşim tespit edememiş ancak devalüasyonun ithalat ve ihracatla etkileşimde olduğunu belirtmiştir (Karagöz ve Doğan, 2005). Aktaş ise 1989 – 2008 yılları arası reel döviz kurları ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkileri üçer aylık veriler kullanarak VAR analizi yöntemiyle araştırmış ve reel döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir araç olarak kullanılamayacağı sonucuna ulaşmıştır (Aktaş, 2010). Bu çalışmalar haricinde döviz kuru rejimleri ile dış ticaret ilişkisi, döviz kurundaki

değişimler ile dış ticarete konu malların fiyatları arasındaki ilişkiler, döviz kurundaki belirsizlikler ile dış ticaret ilişkisi vb. konular benzer metotlarla incelenmiştir.

4.1.1. Döviz Kuru

Grafik 6 incelendiğinde 1980'den itibaren günlük olarak belirlenmeye başlayan döviz kurunun durağan bir seyir izlediği görülmektedir. 1989 yılındaki serbestleşme hareketleri, Rusya'nın dağılması ve Körfez Savaşı başlangıcı nedeniyle iniş-çıkış yaşayan döviz kuru 1992 yılında durağan seyrine dönmüştür. Ancak 1993-1994 yıllarında ülkemizde yaşanan kriz dolayısıyla ilan edilen devalüasyon döviz kurunda pik yaptırmıştır. Sonraki yıldan itibaren durağanlaşan döviz kuru değişimi 2001 kriziyle yine sarsılmış, sonraki dönemde düşerek azalmış ve 2005'te en düşük değişim oranına sahip olmuştur.

Grafik 6. Döviz Kuru Değişim Oranları (1981 - 2010)

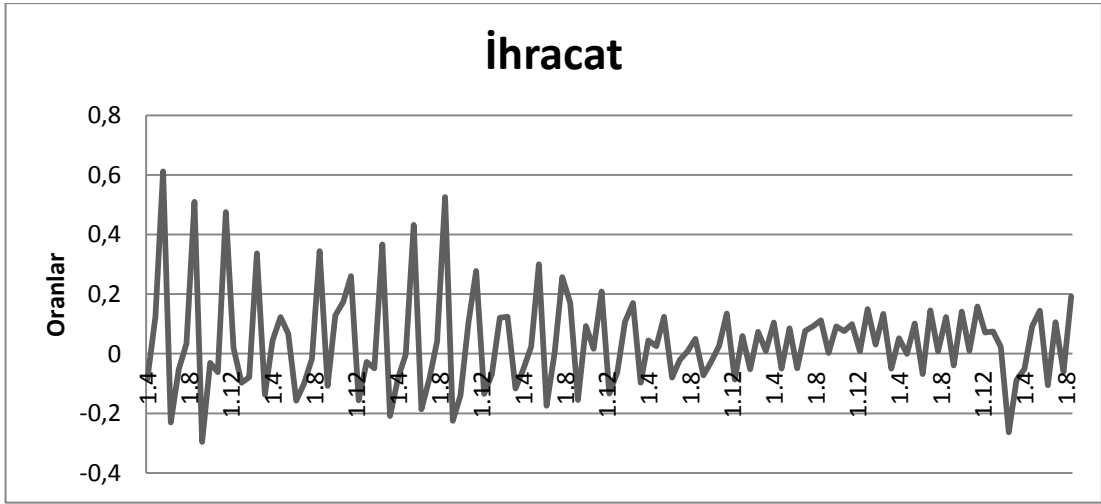

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

4.1.2. İhracat

1980 yılından itibaren dışa açılan Türkiye ekonomisinde 1982 yılındaki pik, önceki değerin çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır. 1981 yılından 1990'ların ortalarına kadarki dönemde ihracat değişim hızının inişli-çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu yıllar ihracat alışkanlığı edinme yılları olarak değerlendirilebilir. 1990'ların ortalarından itibaren ihracat değişim oranları ciddi oranlarda değişiklik göstermeyip durağan kalmıştır. Ancak 2008-2009 yılları global krizinin etkisi Grafik 7'de açıkça görülmektedir. Dönem içerisinde en düşük değişim oranı bu yılda yaşanmıştır. Bu, krizin Türkiye'deki ciddiyetinden çok, küresel piyasalardaki şiddetini yansıtmaktadır.

Grafik 7. İhracat Değişim Oranları (1981 - 2010)

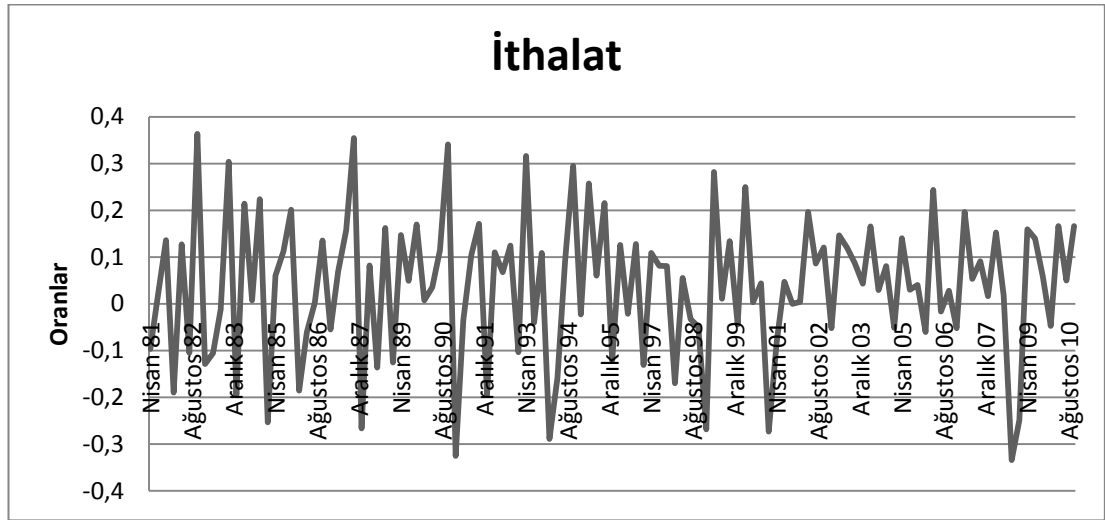

Kaynak: www.tuik.gov.tr

4.1.3. İthalat

Ele alınan veriler içerisinde en az durağan olan veri ithalattır. Ülkemiz ithalatındaki değişimler belli aralıkta kalmamıştır. Bu durum ithalatın esneklik katsayısının yüksek olmasıyla açıklanabilir. Grafik 8’de görüldüğü üzere ülkemiz ithalatı, Körfez Savaşı, 5 Nisan 1994 resesyonu ve devalüasyonu, 1998 Rusya Krizi, 2001 Krizi ve devalüasyonu ve 2008-2009 global krizi dönemlerinin hepsinde tepki vermiştir.

Grafik 8. İthalat Değişim Oranları (1981 - 2010)

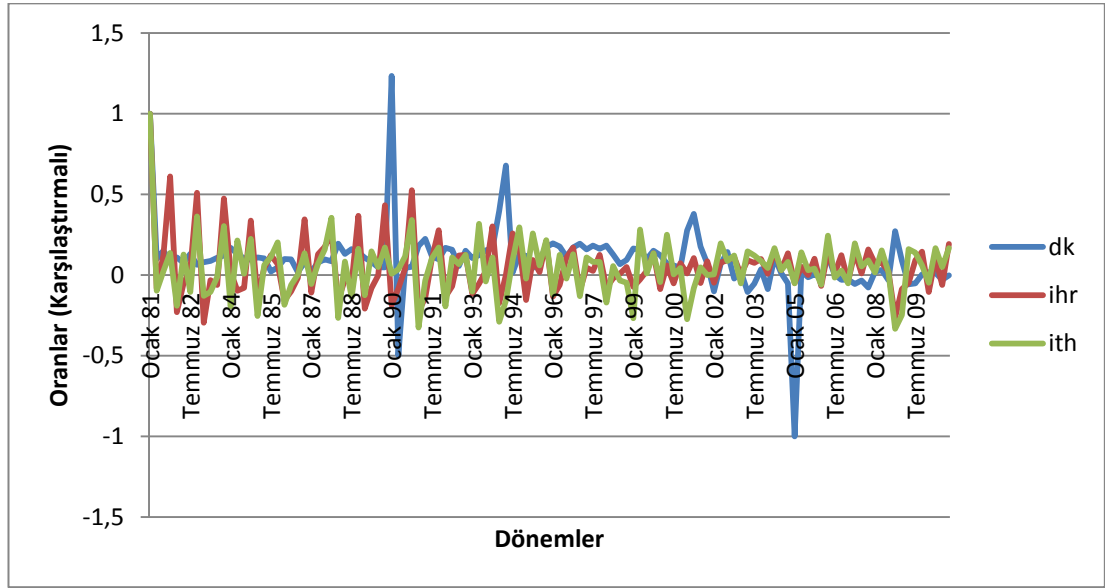

Kaynak: www.tuik.gov.tr

4.1.4. Döviz Kuru- İhracat-İthalat İlişkisi

Grafik 5 incelendiğinde; ihracat ile ithalatın yıldan yıla çoğunlukla simetrik olarak değiştiği görülmektedir. Ancak bu simetriyi bozan iki dönem vardır. Birincisi 5 Nisan Kararlarıyla, ikincisi de 2001 Krizi sürecinde yaşanan devalüasyonlardır. Grafikten görülmektedir ki; devalüasyon yaşanan bu iki süreç sonrasında ithalatta ani düşüş yaşanmış ancak daha sonra ihracatla olan paralellik durumu yakalanmıştır. Diğer taraftan dalgalı kur uygulandığı dönemlerde ihracat ile ithalat arasındaki uyum daha net görülmektedir. Döviz kuru çizgisi ile ihracat-ithalat arasında ise göze çarpan bir illiyet tespit edilememektedir.

Grafik 9. Döviz Kuru- İhracat-İthalat Değişim Oranları (1981 - 2010)

Kaynaklar: www.tcmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr

4.2. EKONOMETRİK YÖNTEM VE ANALİZ

4.2.1. Birim Kök Testi

Regresyon denklemlerinde kullanılan değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadıklarını belirlemede (serinin durağanlık durumu) Dickey ve Fuller (DF) testi kullanılmıştır. Dickey ve Fuller, zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla alternatif regresyon modelleri kullanmıştır. Bu çalışmada serilere ilişkin serpilme diyagramlarından yararlanılarak, sabitli ve trendsiz (1) nolu model esas alınmıştır. (1) nolu regresyon denklemindeki Y durağanlık testine konu olan değişkeni, Δ birinci mertebeye fark işlemcisini, ε ise hata terimini göstermektedir.

Denklem 1:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_t + \sum_{i=1}^k \alpha_i \cdot \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Tablo 4.1. Dickey Fuller Birim Kök Analizi Sonuçları (ADF)

		DK	İHR	İTH	
		t-Statistic	t-Statistic	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller Test Statistic		-11,56253	-4,113563	-3,533508	0,0014
Test kritik değerleri:	1% level	-3,486064	-3,490772	-3,491928	
	5% level	-2,885863	-2,887909	-2,888411	
	10% level	-2,579818	-2,580908	-2,581176	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.					

ADF testinde fark işlemi yapılmış test sonuçlarında, Mac Kinnon'un verdiği t-istatistik değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri, hesaplanan t değerlerinden (sırasıyla -11,562563, -4,113563 ve -3,533508) mutlak değer olarak daha küçük olduğundan her üç seri de birim kök taşımaz ve durağandır. Durağanlığı kanıtlanmış zaman serileri regresyon analizinde kullanılabilir.

4.2.2. Regresyon Analizi

Regresyon analizinin kullanılabilmesi için Durbin-Watson test istatistiğinin (1,615949) 1,5 ila 2,5 arasında olması, veri setinde otokorelasyonun olmadığını göstergesidir. Yani gözlem değerleri arasında bağımlılık sorunu yoktur.

Tablo 4.2. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağlı Değişkenler: DK(Döviz Kuru)				
Metot: En Küçük Kareler				
Örneklem: 1981Q1– 2010Q4				
Gözlem Sayısı: 120				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-testi	Olasılık
İhracat	0,902915	0,754672	1,696434	0,0029
İthalat	-1,045363	0,552892	-1,890718	0,0694
R-Kare	0,116707	Bağlı Var yöntemi		0,093993
Uyarlanmış R-Kare	0,803992	S.d. Bağlı Var		0,202838
Regresyonun S.E.'si	0,220054	Akaike İnfö Kriteri		1,173365
Toplam Kare	5,713983	Schwarz kriteri		1,126907
Logaritmatik Olasılık	12,40190	Hannan-Quinn Kriteri		1,154498
Durbin-Watson Değeri	1,615949			

Tablo 4.2.'deki değerlere göre regresyon denklemi aşağıdaki şekilde oluşmaktadır.

Denklem 1:

$$DK = C + \beta_1 IHR + \beta_2 ITH \pm e$$

Denklem 2:

$$DK = C + 0,902915 IHR - 1,045363 ITH \pm 0,220054$$

$$H_0 = \beta_i = 0 \text{ (Katsayı anlamsızdır)}$$

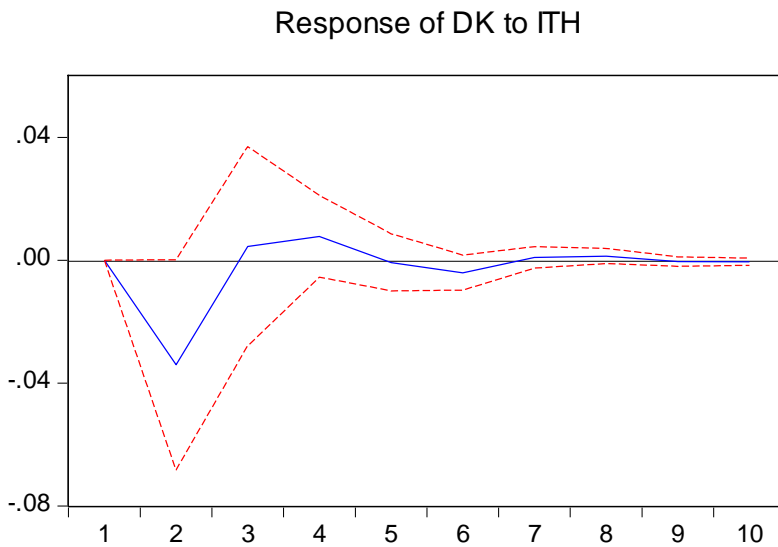
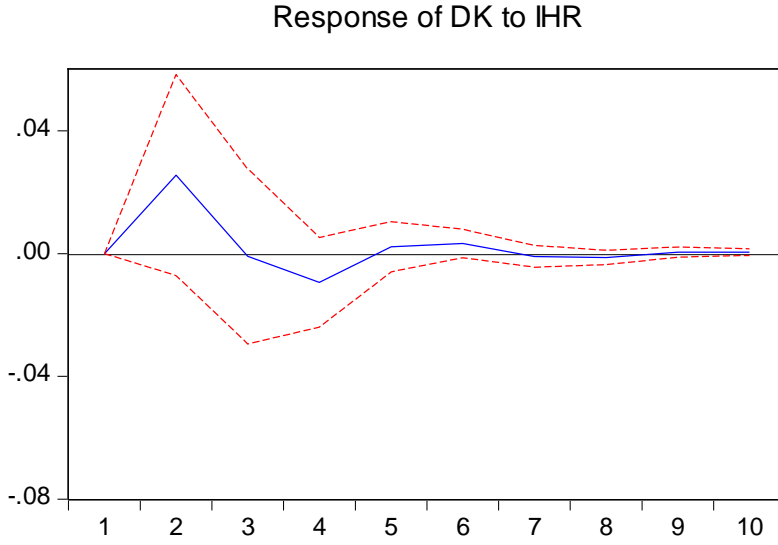
$H_s = \beta_i \neq 0$ (Katsayı anlamlıdır)

Bu denklemdeki bağımsız değişken olan ihracat ve ithalatın katsayılarının geçerlilik testi yapıldığında %90 güven düzeyinde değişkenlerin anlamlı olduğu söylenebilir. Bu sonuca Tablo 4.2'deki olasılık değerinin 0,10'dan küçük olmasından ulaşılmıştır. Olasılık değerleri 0,10'dan küçük olduğu için ($p < \alpha = 0,10$) H_0 reddedilir. Yani %90 güven düzeyinde regresyon denklemine ilişkin katsayılar anlamlıdır.

İthalat ve ihracattaki yüzdelerlik değişimler döviz kurundaki değişimin %80'ini açıklar.

Diğer taraftan döviz kurundaki bir değişimin ihracatı ve ithalatı nasıl etkileyebileceğini gösteren Şekil 1'de, döviz kurundaki bir değişimin ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi 6-7 dönemden sonra görülmektedir. Dolayısıyla etkileme süresinin uzunluğu bu etkiyi anlamsız kılmaktadır.

Şekil1. Döviz Kurundaki Değişime İhracat ve İthalatın Tepkisi

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

4.2.3. Korelasyon Analizi

Korelasyon testi değişkenler arasında var olan ilişkileri ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu ilişki korelasyon katsayısı aracılığıyla ölçülmektedir. Korelasyon analizinde herhangi bir bağımlı değişkene gerek duyulmaz ve her bir değişkenin diğer değişkenlere göre durumu tabloda (matriste) yer alan katsayılar yardımıyla analiz edilir. Katsayılar +1 ve -1 arasında değerler alır ve 0'a yakın değerler etkileşim olmadığını, -1'e yakın değerler ters yönlü ve güçlü bir etkileşim olduğunu, +1'e yakın değerler ise aynı yönlü ve kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	DK	İHR	İTH
DK	1	0,102364	0,072003
İHR	0,102364	1	0,751277
İTH	0,072003	0,751277	1

Korelasyon analizinden görülmektedir ki; ithalat ya da ihracat miktarlarındaki değişim ile döviz kurundaki değişim oranları arasında bir illiyet yoktur. Ancak ithalat ile ihracatın karşılıklı oranlarına bakıldığında (0,75) aynı yönde ve kuvvetli bir etkileşim olduğu görülmektedir.

4.2.4. Granger Nedensellik Testi

Analizi güçlendirmek amacıyla değişkenlerimiz arasındaki bağı ölçmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test bir zaman serisinin bir diğerini tahmin etmede faydalı olup olmayacağını belirlemek için kullanılmaktadır.

Tablo 4.4. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Örneklem: 1981Q1 – 2010Q4				
Gecikme Sayısı: 2				
	Null Hypothesis:	Gözlem Sayısı	F-İstatistik Değ	Olasılık
1	IHR does not Granger Cause DK	118	1.49661	0.2283
2	DK does not Granger Cause IHR		0.21695	0.8053
3	İTH does not Granger Cause DK	118	0.12733	0.8806
4	DK does not Granger Cause İTH		1.51079	0.2252
5	İTH does not Granger Cause İHR	118	6.01081	0.0033
6	IHR does not Granger Cause İTH		5.77110	0.0041

118 gözlemlili Granger nedensellik testinde 1 ve 2'inci satırlarındaki F-istatistiği olasılık değeri 0.2283 ve 0.8053, anlamlılık düzeyinden ($<0,05$) büyük olduğu için bu hipotezler reddedilir. İthalat ile döviz kuru arasındaki nedenselliğin incelendiği 3 ve 4'üncü satırlardaki yine 118 gözlemlili testte F-istatistiği olasılık değerleri 0.8806 ve 0.2252, anlamlılık düzeyinden ($<0,05$) büyük olduğu için yine reddedilmektedir. 5 ve 6'ıncı satırlarda yer alan ve ithalat ile ihracat arasındaki nedenselliği ölçen testte ise F-istatistiği olasılık değerleri 0,0033 ve 0.0041, anlamlılık düzeyi olan 0,05'den küçük olduğu için bu hipotezler reddedilmez. Dolayısıyla ithalat ve ihracat arasında çift yönlü bir nedensellikten bahsedilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

5.1. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme, beraberinde dış aleme karşı tehditlere ve tehlikelere açık bir ekonomiyi de beraberinde getirmektedir. 1970'lerin sonlarından itibaren her kesimin diline yerleşmeye başlayan küreselleşme kavramı, Wallerstein'ın dünya sistemleri teorisinde belirttiği gibi ülkeleri dışa açılmaya zorlamıştır. Bunun nedeni AGÜ ve GOÜ'lerin GÜ'leri yakalama ve Dünya ticaretinden daha fazla pay alabilme isteğidir. Nitekim, fakirlikten kurtulmanın yegane yolunun dış kaynak olduğu ve dış kaynağın da edinilme yolunun dış ticaret olduğu tüm kesimlerce benimsenmiştir.

Türkiye, 1978-1979 krizini takiben uygulamaya koyduğu 24 Ocak 1980 Kararları ile küreselleşme yolunda belki de en büyük adımı atmıştır. Dışa açılmaya yönelik kararlar ve bu yönde oluşturulan teşvikler Türkiye ekonomisinin dış ticaret yolculuğunu başlatmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen kriz dönemlerine bakıldığında; 1980 itibariyle ve sonrasında Türkiye uluslararası piyasalarda ortaya çıkan ekonomik sarsıntılardan sirayet yoluyla etkilenmektedir. Diğer taraftan bu etkiyi azaltmak veya bertaraf etmek için ise 2001 yılına kadar sonuç veren çalışmaların yapılmadığı da önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir. 2001 yılından sonra yapısal olarak güçlendirilen ve dış alem sarsıntılarında en önce etkilenmesi beklenen bankacılık sektörü, 2007 global krizinden beklenenden az etkilenmiştir. Ancak 2007 global krizinin Türkiye ekonomisini dış ticaret noktasında sarstığı söylenebilir. Nitekim 2008 yılı sonrasında hem ihracatta hem de ithalatta ciddi düşüş yaşanmıştır.

Daha önce yaşanan 2001 ve 1994 krizleri ise dış ticaret açısından incelendiğinde, her iki kriz döneminde uygulanan devalüasyonların kısa dönemde ithalatı düşürerek açığı azalttığı görülmektedir. Ancak bu sonuç devalüasyonları makul kılmamaktadır çünkü devalüasyon sonrası dönemde ithalat eski seviyesine kısa vadede ilerlemektedir.

Çalışma içeriğinde yer alan uygulamada ortaya çıkan husus döviz kurlarında oynama yoluyla Türk dış ticaretinin yönlenebileceğidir. İncelenen dönem içerisinde Türkiye’de dalgalı kur rejimi, döviz kuru çapası rejimi, günlük kur rejimi ve serbest kur rejimlerinin hepsi uygulanmıştır. Ancak uygulama göstermiştir ki; bu dönemlerin hiçbirinde bu rejimlerin dış ticaretle bir etkileşimi söz konusu değildir. Çalışma sonucunda edinilen bir fikir ise, imalat sanayi kapasite kullanım oranları ile dış ticaret değerleri arasında bir bağın olabileceğidir. Nitekim 2003 yılı sonrasında imalat sanayi kapasite kullanım oranında yaşanan artış dış ticarete yansımış olabilir. Bu hususu destekleyen bir argüman da 2008 krizi ile birlikte düşüş yaşanan bu orana paralel olarak dış ticaret rakamlarının da düşüş yaşamasıdır.

Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan en önemli husus, Türkiye’nin ihracat yapma arzusunun büyüklüğüdür. Türkiye ekonomisine yön veren tüm kesimlerce ihracatın artırılması, dış açığın düşürülmesi isteği uygulanan politikalarından anlaşılmaktadır.

Çalışma sonucunda varılan genel kanı şudur ki; dış ticaretimiz krizler döneminde düşüş yaşamakta, üretimin ve talebin artırılmasına yönelik önlemler bu negatif etkiyi orta ve uzun vadede nötrleştirmektedir. Diğer taraftan kriz dönemlerinde döviz kuru oynamalarının dış ticaret ile etkileşimine dair bulguya rastlanılamamıştır.

KAYNAKLAR

- Agroli,M.Q., Koy, S.(2002). *Argentina: The End of Convertibility*. Federal Reserve Bank of Atlanta, Econ South,Quarter 2002 Edition.
- Ahiakpor, J.C.W., (2003). *Classical Macroeconomics: Some Modern Variations and Distortions*. Routledge, New York.
- Aktan, C.C., Şen, H.(1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. TOSYÖV Yayınları, Ankara
- Aktan, C.C., Şen, H.(2002). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, İstanbul.
- Aktan, H.O. (2002). Kurtuluş Savaşından Günümüze Türk Dış Ekonomisinde Gelişmeler.*Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi (Makale Derlemesi)*, Yediyıldız, B., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, Zonguldak.
- Altuğ, S. (2009). Kriz, Dünya ve Türkiye. *TİSK Akademi Dergisi*,4, Özel Sayı II, Ankara.
- Aydoğuş, O., (2009). 2008-09 (?) Küresel Krizi’nden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler. *TİSK Akademi Dergisi*, 4, Özel Sayı II, Ankara.
- Bahçeci, S. (1997). *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*. Uzmanlık Tezi, (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.2477)
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2009). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Çalışma Tebliği, Ankara.
- Barth, J.R. (2009). *The Rise and Fall of the U.S. Mortgage and Credit Markets: A Comprehensive Analysis of the Market Meltdown*. The Milken Institute, New Jersey.
- Bayraktutan, Y. (2006). Küresel Finansal Krizler ve IMF.*Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri (Makale Derlemesi)*, Seyidoğlu, H., Yıldız, R., Arıkan Yayınları, İstanbul.

- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Chiodo, J.A., Owyang, M.T. (2002). A Case Study of a Currency Crisis: The Russian Default of 1998. *The Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Nov.-Dec. 2002 Vol.84, No.6, St. Louis.
- Corbett, J., Vines, D., (1999). Asian Currency and Financial Crises: Lessons from Vulnerability, Crisis, and Collapse. *The World Economy*, Vol.22, No:2, Oxford.
- Çekerol, K., Gürbüz, H. (2003). Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişki. *ODTÜ Ekonomi Kongresi*, Eylül 2003, Ankara.
- Dornbusch, R., Fischer, S. (1998). *Makroekonomi*. Salih A., Mahir F., Erhan Y., Refia Y. (Çev.), Mc Graw Hill-Akademi, İstanbul.
- Dünya Bankası Resmi Web Sitesi www.worldbank.org
- Erdönmez, P.A., (2009). Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi. *Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi*, Sayı 68.
- Garber, P.M., (2000). *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts ve London.
- Gastwirth, J.L., (1972). The Estimation of the Lorenz Curve and the Gini Index. *Review of Economics and Statistics*, Vol.54, No:3, MIT Press.
- Güloğlu, B. (2001). İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri). *Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı*, İstanbul.
- Güloğlu, B., Altunoğlu, A.E. (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:27, İstanbul.
- G-20 Ülkeleri Resmi Web Sitesi www.g20.org
- Hazine Müsteşarlığı Resmi Web Sitesi www.hazine.gov.tr
- Işığışık, E. (1998). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Karşılaştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Bursa.
- Jacobs J.P.A.M., Kuper, G.H., ve Lestano. (2004). *Currency Crisis in Asia: A Multivariate Logit Approach*. Working Paper, University of Groningen, Groningen.
- Jao, Y.C. (2001). *The Asian Financial Crisis and The Ordeal of Hong Kong*. Quorum Books, London.
- Kadılar, C. (2009). *SPSS Uygulamalı Zaman Serileri Analizine Giriş*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Karagöz, M., Doğan, Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15 Sayı 2, Elazığ.
- Karluk, R.S. (1999). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*. Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Khor, M. (1998). *The Economic Crisis In East Asia: Causes, Effects, Lessons*. International Forum on Globalization, Working Paper.
- Kibritçiöğlü, A.(2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi*Kriz Özel Sayısı, İstanbul.
- Kindleberger, C.P., Aliber R.Z.(2005). *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*. John Wiley&Sons Inc., New Jersey.
- Köse, S.(2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. *Planlama Dergisi*, DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı, Ankara.
- Kregel, J. (2007). *Nurkse and the Role of Finance in Developing Economics*. The Levy Economics Institute, Working Paper No.520, New York.
- Krugman, P. (1979). A Model of Balance-of-Payments Crises. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol.11,No.3,Ağustos 1979,Ohio.
- Mishkin, F.S.(2001). *Financial Policies and The Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries*. NBER Working Paper, 8087, Massachusetts.
- Oskay, C. (2010). Türkiye’de Dış Borçlar ve Avrupa Borç Krizinin Olası Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme. *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı 34.
- Öçal, T., Çolak, Ö.F., Çermikli, A.H. ve Togay, S. (1997). *İktisat*. Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Ögel, S. (2005). *2001 Krizinin İmalat İşletmelerinin Finansal Yapıları Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Parasız, M.İ. (1996). *Kriz Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Rothbard, M.N.(2000). *America’s Great Depression*. The Ludwig von Mises Institute, Alabama.
- Saatçiöğlü, C. (2001). Devalüasyon ve Etkileri. *Mali Çözüm Dergisi*, 54:6.
- Serdengeçti, S. (2002). *2002 Yılı Büyüme Performansı; Etkileyen Unsurlar ve İleriye Yönelik Beklentiler, Fiyat İstikrarı ve Büyüme* Konulu Konuşma Metni. ODTÜ Konferansı, Eylül 2002, Ankara.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Sgard, J. (2003). *Hyperinflation and the Reconstruction of a National Money: Argentina and Brasil,1990-2002*. CEPII, Working Paper No.2003-01.

Shamir , H.(1989).*Economic Crisis and French Foreign Policy,1930-1936*. E.J.Brill, Leiden.

Sharma, S.D. (2003). *The Asian Financial Crisis: Crisis, Reform and Recovery*. Manchester University Press, Manchester.

Sugisaki, S. (1999). *Economic Crisis and Recovery in Asia and Its Implications for the International Financial System*. Meeting on Development Cooperation: Responding to the Asia Crisis, Sydney.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.

Togan, S. (2007). Büyüme Stratejileri. *TİSK İşveren Dergisi*, 2007 Ocak Sayısı.

Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi <http://www.tdk.gov.tr>

Türkiye Bankalar Birliği Resmi Web Sitesi www.tbb.org.tr

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Resmi Web Sitesi: <http://www.tcmb.gov.tr>

Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sitesi www.tuik.gov.tr

Uzunoğlu, S., (2009). Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek?. *TİSK Akademi Dergisi*, 4, Özel Sayı II, Ankara.

Yücel, F., Kalyoncu, H., (2010). Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, Sayı 159, Ankara.

Yükseler, Z., (2009). *Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

White, W.R., (2000). *What We Have Learned From Recent Financial Crises and Policy Responses?*. BIS Working Papers, No.84, January 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Fatih Yumuş 1979 yılında Kırıkkale’de doğdu. Liseyi Ankara Maliye Meslek Lisesi’nde tamamladı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü’nden, Ankara’da, 2004 yılında mezun oldu. Fatih Yumuş 1997 – 2006 yılları arasında Ankara’da Maliye Bakanlığı’nda ve 2006 – 2010 yılları arasında Gaziantep’te Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri’nde çeşitli kadrolarda görev yaptı. 2010 yılı Ekim ayından itibaren ise Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı’nda İzleme ve Değerlendirme Birim Başkanı olarak çalışmaktadır. Görev yaptığı süre içerisinde genel vergilemeye, servet üzerinden alınan vergiler uygulamasına, Kuru Meyvelerin ihracatının artırılmasına, ihracatta devlet yardımlarına, AB rekabet politikasına, kümelenmeye ve büyüme teorilerine yönelik çalışmalarda bulunmuş ve birçok yurtiçi ve yurtdışı organizasyonda ve kongrede görev almıştır. Fatih Yumuş çok iyi derecede İngilizce ve orta derecede İtalyanca bilmektedir.

VITAE

FatihYumuş was born in 1979 in Kırıkkale. He graduated from Ankara Finance Vocational High School and took his bachelor degree from Department of Finance, Faculty of Economics and Social Sciences, Gazi University in 2004, in Ankara. FatihYumuş worked for Ministry of Finance from 1997 until 2006 in Ankara and for Southeast Anatolian Exporters’ Unions in Gaziantep from 2006 to 2010. He works for North Anatolian Development Agency in Kastamonu as Monitoring&Evaulation Unit head since 2010 October. During his business life, he studied on different fields like; general taxation, taxation on real-assets, raising up the exportation of dried fruits in Turkey, public grants for exporters, EU competition policy, clustering and growth theories as well as participating in many organizations and congresses in Turkey and abroad. FatihYumuş speaks English advanced and Italian at intermediate level.